

***Jus in Bello* și argumentele solidariste cu privire la intervenția umanitară: o analiză a intervențiilor în Kosovo și Libia¹**

Laura Maria Herța

I. Definirea intervenției umanitare: clarificări conceptuale

Intervenția umanitară a devenit treptat una dintre cele mai proeminente probleme ale politicii mondiale, având parte atât de evaluări pozitive și negative în cadrul relațiilor inter-statale, cât și de o atenție sporită în domeniul academic.

Definirea intervenției umanitare a constituit, de asemenea, o sarcină crucială și, în prezent, aceasta se bazează pe cercetare empirică sistematică și un proces temeinic de documentare. Membrii Școlii Engleze au fost preocupați de societatea internațională a statelor, gradul ridicat de ordine între state și rolul normelor în reglementarea comportamentului statelor. R. J. Vincent definea *intervenția* în lucrarea sa de căpătâi *Nonintervention and International Order* în felul următor: „Activitate întreprinsă de un stat, un grup dintr-un stat, un grup de state sau o organizație internațională care intervine coercitiv în afacerile interne ale unui alt stat.”² Această descriere a acțiunii *de intervenție* nu implică în mod necesar complexa problematică morală, legală și politică a umanitarismului și a responsabilității atașate acestuia; ea explică actul intervenției efectuate de către o terță parte pe terenul jurisdicției interne a statelor și evidențiază reprezentarea tradițională a intervenției ca presupunând „o breșă coercitivă în zidurile castelului suveranității.”³

¹ Acest text redă ideile prezentate în articolul Laura-Maria Herța, “*Jus in Bello* and the Solidarist Case for Humanitarian Intervention. From Theory to Practice”, in *Studia Europaea*, (LVIII), no. 1, March 2013, pp. 5-48.

² R. J. Vincent, *Nonintervention and International Order*, Princeton: Princeton University Press, 1974, p. 13. Definiția și abordarea lui Vincent sunt discutate pe larg de către Timothy Dunne, care explică importanța lucrării de căpătâi a lui R. J. Vincent (bazată pe teza sa de doctorat) întrucât aceasta „prezintă o genealogie a ideii de intervenție și a modului în care teoria și practica non-intervenției au constituit, în parte, evoluția societății internaționale.” Vezi Tim Dunne, *Inventing International Society. A History of the English School*, New York: St. Martin’s Press, 1998, pp. 161, 164.

³ Nicholas J. Wheeler; Alex J. Bellamy, “Humanitarian intervention and world politics”, in Jon Baylis; Steve Smith (eds.), *The Globalization of World Politics*, Oxford: Oxford University Press, 2005, p. 557.

Definiția lui Vincent de la începutul anilor 1970 dezvăluie o caracteristică esențială a ordinii internaționale din timpul Războiului Rece, precum și o necesitate stringentă în relațiile interstatale, conturată sub forma regulii non-intervenției în politica internă a statelor, aceasta constituind la rândul său corolarul suveranității statale. În consecință, intervenția a fost privită în mod tradițional ca o încălcare a practicii statale și a dreptului internațional, ca o acțiune controversată, Vincent fiind astfel îndreptățit să adauge aceste elemente definiției sale: „[Intervenția] este un eveniment discret având un început și un sfârșit, și este îndreptată împotriva structurii de autoritate a statului-țintă. Ea nu este neapărat legală sau ilegală, dar reprezintă o ruptură față de modelul convențional al relațiilor internaționale.”⁴

CICR (Comitetul Internațional al Crucii Roșii) a introdus o explicație apolitică și nediscriminatorie pentru înțelegerea componentei *umanitare* a conceptului de intervenție umanitară, referindu-se la acte ce urmăresc „prevenirea și atenuarea suferinței umane”; o astfel de nuanță a stârnit însă numeroase controverse, întrucât nu există un consens asupra a ceea ce constituie de fapt suferință umană și deoarece aceasta din urmă are conotații diferite în funcție de coordonatele spațio-temporale.⁵ Încă de la întemeierea sa, Crucea Roșie a încercat în mod constant să „civilizeze războaiele”, să îngrijească răniții în timpul conflictelor armate și să protejeze populația civilă; aceste eforturi au izvorât din idealurile fondatorului CICR, Jean Henri Dunant, și au fost ulterior codificate prin Convenția de la Geneva (1964). După cum remarca David Forsythe, „CICR a încercat să promoveze dezvoltarea dreptului internațional umanitar încă din stadiile sale incipiente”, a întreprins eforturi de susținere a protecției umanitare și de a „transfera obligația umanitară fundamentală dinspre actori privați înspre autorități publice.”⁶

După Weiss și Hubert, „definiția «umanitarului» ca o justificare pentru intervenție este reprezentată de un prag ridicat al suferinței. Ea se referă la amenințarea sau la producerea efectivă a pierderilor de vieți omenești la scară largă (inclusiv genocidul), migrații forțate masive și abuzuri larg răspândite ale drepturilor omului. Actele care șochează conștiința și declanșează un impuls umanitar instinctual rămân influente din punct de vedere politic.”⁷ Autorii urmăresc în mod riguros

⁴ Vincent, *op. cit.*, p. 13.

⁵ *Ibidem*, 2001, p. 471. Autorii explică faptul că *sclavia* este de neconceput în zilele noastre dar a fost o practică legitimă în secolele anterioare și faptul că drepturile omului au sensuri și temelii diferite în societățile occidentale și musulmane.

⁶ David P. Forsythe, *The Humanitarians. The International Committee of the Red Cross*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005, pp. 259-260.

⁷ Thomas G. Weiss; Don Hubert, *The Responsibility to Protect: Supplementary Volume to the Report of ICISS*, Ottawa: International Development Research Center, 2001, p. 15.

referințele la intervenția umanitară din literatura juridică internațională din a doua jumătate a secolului al nouăsprezecelea și de la începutul secolului al douăzecilea și menționează „intervenția în Grecia din 1927 a Angliei, Franței și Rusiei cu scopul de a opri masacrele comise de către turci și oprimarea populațiilor asociate insurgenților; și intervenția Franței în Siria din anul 1860 pentru a proteja creștinii Maroniți” și „intervențiile proeminente întreprinse de către puterile europene împotriva Imperiului Otoman în perioada 1827-1908” indicând faptul că „intervenția a fost invocată împotriva abuzului de suveranitate al unui stat prin tratamente brutale și nemiloase aplicate atât cetățenilor cât și non-cetățenilor aflați sub jurisdicția sa. Se considera că un astfel de stat se expusese prin faptele sale acțiunilor din partea oricărui stat sau oricăror state pregătite să intervină.”⁸

Specialiști precum J. L. Holzgrefe și Allen Buchanan oferă o definiție care include actul ajutorului umanitar și care menționează în mod clar preocuparea pentru drepturile omului asociată acestei practici: „[Intervenția umanitară] este amenințarea cu utilizarea forței sau recurgerea efectivă la aceasta dincolo de granițele statale de către un stat (sau grup de state) cu scopul de a preveni sau de a pune capăt unor încălcări grave la scară largă ale drepturilor fundamentale ale unor indivizi care nu sunt cetățenii săi, fără permisiunea statului pe al cărui teritoriu este utilizată forța.”⁹ Holzgrefe oferă o clarificare suplimentară, arătând că această definiție operațională este menită să excludă în mod deliberat alte tipuri de operațiuni asociate ocazional termenului vizat: „intervențiile *fără forță militară* (*non-forcible humanitarian interventions*) precum amenințarea cu sau utilizarea unor sancțiuni economice, diplomatice, sau de altă natură și intervențiile *prin intermediul forței militare* (*forcible humanitarian interventions*) în scopul de a proteja sau salva cetățenii statului care intervine.” Țelul acestei diferențieri este de a se permite abordarea dilemei privitoare la „dreptul statelor de a utiliza forța pentru a apăra drepturile unor indivizi care nu sunt cetățenii lor.”¹⁰ Potrivit lui Michael Walzer, „intervenția umanitară este justificată atunci când

⁸ *Ibidem*, pp. 16-17.

⁹ J. L. Holzgrefe, “The humanitarian intervention debate”, in J. L. Holzgrefe; Robert O. Keohane, *Humanitarian Intervention. Ethical, Legal, and Political Dilemmas*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003, p. 18; Allen Buchanan, “Reforming the international law of humanitarian intervention”, in J. L. Holzgrefe; Robert O. Keohane, *Humanitarian Intervention. Ethical, Legal, and Political Dilemmas*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003, p. 130.

¹⁰ *Ibidem*.

reprezintă un răspuns (cu șanse rezonabile de reușită) la acte care «șochează conștiința morală a umanității».¹¹

Nicholas Wheeler și Alex Bellamy fac distincție și între *intervenția umanitară* non-consensuală *cu apel la forță* și *intervenția fără apel la forță*, explicând că, pe când cea dintâi presupune coerciția și încălcarea suveranității, cea de-a doua „scoate în evidență activitățile pașnice ale statelor, organizațiilor internaționale și organizațiilor non-guvernamentale întreprinse pentru livrarea ajutorului umanitar și pentru facilitarea implicării unei terțe părți în soluționarea conflictului și în reconstrucția post-conflict.”¹² O distincție suplimentară este făcută între *intervenția consensuală fără apel la forță* și *intervenția non-consensuală fără apel la forță*: primul tip menționat aici trimite la activitățile diferitelor agenții sau organizații umanitare, în special la Comitetul Internațional al Crucii Roșii ale cărui activități sunt desfășurate cu consimțământul guvernelor suverane; cel de-al doilea tip este relevant pentru eforturile umanitare ale altor ONG-uri, un exemplu în acest sens fiind reprezentat de activitățile organizației Médecins sans Frontières, care operează fără consimțământul guvernelor-gazdă.¹³

De-a lungul decadei 1990-2000 preocuparea pentru intervenția umanitară s-a intensificat și abordările asupra acestui subiect s-au multiplicat. Ian Holliday se referă la o „turnură umanitară”, identificând doi factori cheie care au contribuit la aceasta: Națiunile Unite și rolul Secretarului General și „noi” umanitariști.¹⁴

În 1992, Boutros Boutros-Ghali a elaborat *Agenda pentru Pace* și a avertizat comunitatea internațională cu privire la dinamica și natura tulburărilor intra-statale care amenințau noua ordine internațională, accentuând nevoia de formulare și concepere a unor mijloace eficiente de negociere a unor astfel de riscuri¹⁵; totodată, el a subliniat rolul ONU de agent al transformării în politica internațională. Acest nou rol activ al ONU a fost dezvoltat în rapoarte ulterioare ale organizației

¹¹ Michael Walzer, *Just and Unjust Wars. A Moral Argument with Historical Illustrations*, 4th edition, New York: Basic Books, 2006, p. 107. Walzer adaugă faptul că „în astfel de cazuri nu ne referim la conștiința liderilor politici. Aceștia au alte preocupări și s-ar putea să fie puși în situația de a-și reprima sentimentele naturale de indignare și revoltă. Ne referim deci la convingerile morale ale bărbaților și femeilor obișnuiți, dobândite pe parcursul activităților lor cotidiene.”

¹² Wheeler; Bellamy, *op. cit.*, 2001, pp. 573-574.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Ian Holliday, “Ethics of Intervention: Just War and the Challenge of the 21st Century”, *International Relations*, vol. 17(2), pp. 116-117.

¹⁵ Vezi Boutros Boutros-Ghali, *An Agenda for Peace*, unde termenii *diplomație preventivă* (*preventive diplomacy*), *menținerea păcii* (*peace keeping*), *pacificare* (*peace-making*) și *construirea păcii* (*post-conflict peace building*) sunt descriși ca mijloace de a face față amenințărilor la adresa păcii și securității internaționale în climatul creat după prăbușirea ordinii Războiului Rece. [http://www.unrol.org/files/A_47_277.pdf].

(notabile sunt *Suplimentul la Agenda pentru Pace* din 1995 și Raportul Brahimi din 2000). În plus, în 1993 Adunarea Generală a ONU a emis o rezoluție care, printre altele, pune bazele unui Departament pentru probleme umanitare și specifică douăsprezece principii pentru intervenția umanitară.¹⁶

Toate aceste documente marchează preocuparea ONU pentru intervenția umanitară. Ian Holliday susține că un fenomen paralel a creionat proeminența intervenției umanitare, și anume contribuția crescândă a ONG-urilor la misiunile umanitare internaționale și răspândirea acestora în diferite zone ale lumii. Autorul se referă la vechii umanitariști (denumiți și convenționali) „care profesau o imparțialitate și neutralitate apolitică” (care, am putea adăuga, se identifică cel mai bine cu activitatea CICR) și la „dezvoltarea noului umanitarism” (practicat de organizații precum Amnesty International, Médecins sans Frontières, Human Rights Watch). El pledează pentru viziunea conform căreia „nii umanitariști sunt în mod deschis radicali, implicați politic și atașați unei cauze. Ei acordă prioritate drepturilor omului în fața principiului nevoii umane care a stat mult timp la baza intervenției umanitare.”¹⁷

În acest suport de curs vom discuta *intervenția umanitară prin intermediul forței* și aspectele sale controversate în cazurile Kosovo și Libia.

II. Dezbateră cu privire la intervenția umanitară

1. Intervenția umanitară: obiecții pluraliste

Există o lungă tradiție asociată cu ceea ce numim în prezent intervenție umanitară, iar vechea și onorabilă sa listă de precursori include, în domeniul juridic, personalitățile lui Hugo Grotius și Emmerich de Vattel, în filosofie lucrările lui Immanuel Kant, John Stuart Mill, Christian Wolff, John Rawls și în teologie pe Toma d'Aquino și Sfântul Augustin. Cu toate acestea, ne vom concentra pe dezvoltarea dezbaterii în cea de-a doua parte a secolului XX și pe măsura în care

¹⁶ Holliday, *op. cit.*, pp. 116-117. V. detalii în *Supplement to An Agenda for Peace* [<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/080/95/PDF/N9508095.pdf?OpenElement>], the Brahimi Report

[<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/594/70/PDF/N0059470.pdf?OpenElement>]. Vezi și Paul Taylor, “The United Nations and international order”, in Baylis; Smith (eds.), *op. cit.*, (în special în subcapitolul *The typology of the roles of the United Nations in 2000*), pp. 347-350.

¹⁷ Holliday, *op. cit.*, p. 117. Vezi și Thomas G. Weiss, *Humanitarian Intervention. Ideas in Action*, Cambridge UK: Polity Press, 2007, în special capitolul “New Wars and New Humanitarianisms”, pp. 59-87.

ordinea internațională între state și promovarea justiției în interiorul statului au fost percepute ca excluzându-se reciproc. În principiu, tensiunea dintre *ordinea internațională și justiție* se referă la codificarea, după cel de-Al Doilea Război Mondial, a unei societăți internaționale bazate pe suveranitatea statală și interzicerea interferențelor externe în afacerile interne ale unui stat (după cum stipulează Carta ONU, articolul 2, alineatele 4 și 7) și, în același timp, pe promovarea drepturilor omului așa cum reiese acest principiu din Preambulul Cartei ONU, din articolul 1 (alineatul 3), articolele 55 și 56 ale Cartei, precum și din Declarația Universală a Drepturilor Omului din 1948. Tentativele de corectare a nedreptăților (precum încălcări ale drepturilor omului, tortură, omoruri în masă sau orice alte atrocități comise împotriva indivizilor) prin recurgerea la imixtiunea în afacerile interne ale statelor erau contrabalansate de necesitatea de a proteja o ordine internațională între state care elimina războiul ca mijloc de a soluționa disputele în cadrul relațiilor inter-statale, având totodată două canoane esențiale: suveranitatea statală sacrosanctă și regula non-intervenției.

Cei ce se opuneau intervenției umanitare susțineau că periclitarea regulilor suveranității urma să aibă ca rezultat subminarea ordinii inter-statale care era, de fapt, o condiție necesară pentru protejarea indivizilor și a bunăstării acestora. Această poziție împotriva intervenției umanitare este denumită *rule-consequentialism* (consecvența regulii) și afirmă că „ordinea internațională și, implicit, bunăstarea generală este mai bine asigurată printr-o interdicție generalizată asupra intervenției umanitare decât prin aprobarea [acesteia] în absența unui consens cu privire la principiile care ar trebui să guverneze dreptul la intervenția umanitară unilaterală.”¹⁸

În impresionanta sa lucrare *Saving Strangers*, Nicholas Wheeler urmărea în mod riguros cele două poziții și atribuia dezbaterei următoarea structură: concepția *pluralistă* a intervenției umanitare era opusă pledoariei *solidariste* în favoarea acestui tip de intervenție. De asemenea, dezbaterea este organizată și în termenii *restricționiști* (experți în dreptul internațional „care susțin că intervenția umanitară încalcă articolul 2, alineatul 4 al Cartei ONU și este ilegală atât conform acesteia din urmă, cât și conform dreptului internațional cutumiar”) *versus* *contra-restricționiști* (experți în dreptul internațional „care argumentează că există un drept la intervenția umanitară stipulat atât în Carta ONU cât și în dreptul internațional cutumiar”).¹⁹

¹⁸ Wheeler; Bellamy, *op. cit.*, 2005, p. 566.

¹⁹ Nicholas J. Wheeler, *Saving Strangers*, Oxford: Oxford University Press, 2002, pp. 27-51; Wheeler, Bellamy, *op. cit.*, 2005, pp. 558-561.

Abordarea pluralistă (aparținând mediului academic, decidenților politici sau experților în dreptul internațional) este axată pe o serie de obiecții aduse la adresa legitimității intervenției umanitare. Prima dintre acestea este bazată pe dezacordul menționat anterior cu privire la „ce principii morale ar trebui să stea la baza dreptului la intervenție umanitară” (argumentul *rule-consequentialism*), ceea ce nu înseamnă însă că pluralismul nu este preocupat de problema drepturilor omului; în schimb, teoreticienii societății internaționale, precum Hedley Bull, afirmă că „ar putea fi posibil ca societatea statelor să accepte de comun acord să privilegieze justiția individuală în detrimentul principiului non-intervenției.”²⁰ Robert Jackson, un alt membru al Școlii Engleze, face de asemenea trimitere la ideea consecințelor (*consequentialism*) și la eforturile de legitimare a utilizării forței, avertizând că, deși în spatele acestora ar putea sta intenții bune, ele ar putea la fel de bine conduce la apariția haosului; în consecință, pacea la nivel internațional nu ar trebui pusă în pericol prin promovarea justiției internaționale: „există o obligație morală de a preveni războiul – obligație care este mai importantă decât imperativul de a promova drepturile omului și democrația în alte zone ale lumii.”²¹

Cea de-a doua obiecție vine din direcția interpretării realiste a politicii mondiale și susține că „statele nu intervin din motive esențialmente umanitare.”²² Conform lui Bhikhu Parekh, intervenția umanitară ar trebui să fie „o acțiune totalmente sau în mare parte animată de sentimentul umanitar, de compasiune sau solidaritate, fiind în acest sens dezinteresată”²³ și, după cum menționam anterior, Walzer corelează la rândul său intervenția umanitară cu acțiuni care „șochează conștiința morală a omenirii.” Ideile realiste în relațiile internaționale se bazează pe postulatul care afirmă că, în interacțiunile lor, statele urmăresc să-și maximizeze puterea și că acțiunile lor sunt orientate înspre aspecte care servesc la urmărirea propriului interes național. De altfel, atunci când gânditorul realist Henry Kissinger și-a exprimat opinia asupra intervenției în Kosovo, el a susținut că SUA nu avea interese vitale în Balcani, motiv pentru care implicarea Statelor Unite nu era stringentă. Logica realistă aparține raționalismului și presupune asumarea prudenței, a cântăririi rezultatelor pozitive și a gândirii raționale în elaborarea politicilor. Prin urmare, Kissinger susținea că interesul național al unui stat ar putea fi compromis de aventuri

²⁰ Wheeler; Bellamy, *op. cit.*, 2005, p. 559.

²¹ Jennifer Welsh, „From Right to Responsibility: Humanitarian Intervention and International Society”, *Global Governance*, Oct.-Dec. (8/4), 2002, p. 509.

²² Wheeler; Bellamy, *op. cit.*, 2005, p. 558.

²³ Citat în *ibidem*.

„irațional” și argumenta că „este foarte probabil ca intervenția în numele umanitarismului sau democrației să creeze mai multe probleme decât rezolvă. Este imposibil să știi dinainte dacă intervenția va avea succes sau dacă ea se va solda cu un nivel acceptabil al victimelor; există pur și simplu prea multe variabile necunoscute pe care statul care intervine nu le poate controla.”²⁴ Încercând să definească *interesul național* în termeni mai largi (incluzând aici atât aspecte referitoare la securitatea materială cât și „interese umanitare”), Joseph Nye Jr. afirmă că, în anumite condiții, intervențiile întreprinse pentru a pune capăt sclaviei, uciderilor în masă sau genocidului sunt moralmente obligatorii.²⁵ Cu toate acestea, observăm că, în acest argument, imperativul umanitar ține de situație și e corelat cu interesul național.

În strânsă legătură cu acest raționament, cea de-a treia obiecție susține că „statelor nu le este permis să riște viețile propriilor lor forțe armate în cruciade umanitare.”²⁶ Gândirea realistă practică o abordare duală în ceea ce privește semnificația moralității pentru conducătorii statelor, separând atitudinea responsabilă și prudentă pe care statul trebuie să o aibă față de proprii cetățeni de atitudinea detașată față de indivizii aflați sub jurisdicția altor state suverane care constituie o responsabilitate a propriilor lor lideri politici. Altfel spus, liderii cu o reală autoritate morală sunt cei care acționează în interesul statului și cetățenilor proprii (inclusiv al soldaților) și „nu au dreptul moral de a vărsa sânge în numele suferințelor umanității.”²⁷ După cum explică Wheeler, „realității [...] ar putea recunoaște faptul că problemele umanitare pot juca un rol în motivația guvernelor de a interveni, dar statele nu vor utiliza forța decât dacă apreciază că interesele lor vitale sunt puse în joc.”²⁸ Samuel Huntington afirmă în 1992 că „este nejustificabil din punct de vedere moral și lipsit de temeii politic ca membrii forțelor armate [americane] să fie uciși pentru a-i împiedica pe somalezii să se omoare între ei.”²⁹

Discuția despre această obiecție poate fi extinsă nu doar pornind de la fundamente realiste, ci și în termenii presiunii venite din partea opiniei publice, compasiunii pentru semeni și ai „elasticității” guvernelor în privința acțiunilor umanitare riscante: cei aflați la putere în statele democratice răspund pentru acțiunile lor în fața populației și tind să fie receptivi la presiunea

²⁴ Welsh, *op. cit.*, p. 508.

²⁵ Joseph S. Nye Jr., “Redefining the National Interest”, *Foreign Affairs*, 78, 1999, pp. 22-35.

²⁶ Wheeler; Bellamy, *op. cit.*, 2005, p. 558; Wheeler, *op. cit.*, p. 29.

²⁷ *Ibidem.*

²⁸ Wheeler, *op. cit.*, p. 29.

²⁹ Samuel P. Huntington, “New Contingencies, Old Roles”, *Joint Forces Quarterly*, 1992, *apud* Holzgrefe, *op. cit.*, p. 30.

socială; prin urmare, liderii statelor democratice sunt dispuși să mobilizeze forța militară pentru a salva vieți nevinovate în alte țări, dar elasticitatea acestui tip de angajament poate fi extinsă și forțată numai până în momentul în care proprii soldați ai statului ce și l-a asumat sunt uciși. Participarea activă a Statelor Unite în cadrul UNITAF și a eforturilor acesteia de a pune capăt foametei din Somalia în perioada 1992-1993, de a securiza convoaiele umanitare și de a reduce violența era în mod autentic bazată pe sentimente umanitare față de atrocitățile dintr-o țară aparținând Cornului Africii. Când soldații americani au fost prinși într-o ambuscadă, uciși, mutilați și târâți pe străzile din Mogadishu, atât liderii din SUA, cât și opinia publică au empatizat mai puternic cu soarta soldaților americani și au cerut insistent retragerea trupelor americane. Punctul nostru de vedere este că disponibilitatea unui stat de a oferi sprijin umanitar, de a ajuta oameni inocenți și de a rectifica încălcări flagrante ale drepturilor omului este situată în câmpul unei elasticități ale cărei limite sunt constituite de siguranța propriilor trupe.

Cea de-a patra obiecție majoră împotriva intervenției umanitare aduce în discuție problema abuzului. Conform Cartei ONU (care este percepută ca documentul juridic internațional de căpătâi) folosirea forței este interzisă potrivit articolului 2(4); singurele excepții la această regulă a non-utilizării forței se bazează pe dreptul statelor la auto-apărare (codificat în articolul 51) și pe situații ce țin de securitatea colectivă și prin care pacea internațională este amenințată (articolul 39 și, mai ales, articolele 42 și 43 din Cartă). După anumiți specialiști, „articolul 2(4) este deja vulnerabil” și statele l-ar putea „abuza în numele auto-apărării”, motiv pentru care „crearea unui nou drept legal la intervenția umanitară ar crea de asemenea deschideri față de potențiale abuzuri.”³⁰ În consecință, statele ar putea întreprinde acțiuni pur egoiste sub pretextul oferirii de asistență umanitară, transformând astfel imperativul umanitar într-o scuză pentru urmărirea unor interese naționale înguste. Această obiecție pretinde, deci, că „din moment ce preocupările umanitare vor fi manipulate de statele ce intervin, o doctrină a intervenției umanitare devine o armă pe care cei puternici o vor utiliza împotriva celor slabi.”³¹

Cea de-a cincea obiecție se împletește cu cele de inspirație realistă exprimate anterior și invocă *selectivitatea răspunsurilor*. Întrucât (susțin realiștii) statele își urmăresc întotdeauna interesele naționale, ele vor tinde să proiecteze o agendă a politicii externe dominată de elementele cărora li se acordă prioritate prin prisma faptului că servesc interesul național. În consecință, va

³⁰ Thomas Franck, Nigel Rodley quoted in Wheeler, Bellamy, *op. cit.*, 2005, p. 558.

³¹ Wheeler, *op. cit.*, pp. 28-29.

exista o inconsecvență în tratarea problemelor umanitare deoarece statele vor selecta și vor opta pentru acele cazuri care sunt în concordanță cu interesele lor. După Wheeler și Bellamy, „problema selectivității apare atunci când un principiu moral general acceptat este miza mai multor situații, dar interesul național dictează răspunsuri divergente”; autorii exemplifică amintind vocile care criticau intervenția NATO în Kosovo din 1999, care „nu putea fi animată de considerente umanitare deoarece Alianța nu făcuse nimic pentru a soluționa situația la fel de precară a kurzilor din Turcia, a cecenilor și a celor din Timorul de Est.”³²

Una dintre cele mai solide pledoarii juridice împotriva dreptului la intervenția umanitară este oferită de către Simon Chesterman în lucrarea sa *Just War or Just Peace?*; autorul pleacă de la exemplul ilustrativ al intervenției NATO în Kosovo și susține că, după 1945, canonul strict al dreptului internațional constă în prezumția că *utilizarea forței este ilegală* (după cum prevede Articolul 2(4) din Carta ONU).³³ Argumentând contra unui drept cutumiar care ar favoriza intervenția, Chesterman face apel la originile intervenției umanitare, punând astfel față în față două puncte de vedere opuse: pe de-o parte, viziunea lui Hugo Grotius³⁴ bazată pe convingerea că războiul este justificabil sau drept atunci când este purtat împotriva unui inamic imoral și, pe de cealaltă parte, coagularea principiului non-intervenției ca parte inerentă a suveranității.³⁵ Acest ultim unghi de vedere aparține doctrinei moderne a non-intervenției asociată cu lucrările lui Emmerich de Vattel și Christian Wolff. Recurgând la un studiu istoric, Chesterman afirmă că, înainte de 1945, practica statală ce sprijinea dreptul la intervenția umanitară nu a existat cu adevărat, întrucât era vorba despre o simplă „lacună” în ordinea internațională/dreptul internațional care nu interzicea războiul. Până în secolul XX devenise deja clar că dreptul internațional (întărit prin Pactul Briand-Kellog și prin Liga Națiunilor) recunoștea și autoriza intervenția „doar în situațiile de război civil în care putea fi trasată o linie clară de demarcație între conducători și popor; ea nu putea fi justificată pe baza protejării drepturilor celor oprimați în alte jurisdicții împotriva suveranului lor.”³⁶ Interdicția asupra utilizării forței (cu excepția auto-apărării și a securității colective), pretinde Chesterman, este întărită de scopul principal al Cartei ONU: „a

³² Wheeler; Bellamy, *op. cit.*, 2005, pp. 558-559.

³³ Simon Chesterman, *Just War or Just Peace? Humanitarian Intervention and Humanitarian Law*, Oxford: Oxford University Press, 2001, *apud* Welsh, *op. cit.*, p. 504.

³⁴ Hugo Grotius, *On the Law of War and Peace*, (translated from the original Latin *De Jure Belli ac Pacis* and slightly abridged by A. C. Campbell), Kitchener: Batoche Books, 2001.

³⁵ După cum este sintetizat de către Welsh, *op. cit.*, p. 505.

³⁶ *Ibidem*.

delegitima actele individuale de război prin investirea Consiliului de Securitate cu întreaga autoritate în ceea ce privește utilizarea forței în scopuri non-defensive.” În afară de aceasta, el susține că stabilirea unei noi reguli care slăbește constrângerile asupra utilizării forței este extrem de periculoasă, iar intervenția umanitară unilaterală (precum intervenția NATO în Kosovo) fără autorizația explicită a Consiliului de Securitate „nu constituie alternativa acțiunii colective desfășurate sub auspiciile Cartei, ci antiteza acesteia.”³⁷

Tom J. Farer construiește de asemenea o obiecție comprehensivă împotriva intervenției umanitare unilaterale explorând dezbateră juridică; el accentuează potențialul pentru eventuale abuzuri creat de o doctrină a intervenției umanitare care ar permite statelor să acționeze în paralel față de consimțământul/lipsa consimțământului Consiliului de Securitate ONU.³⁸ Există o avertizare clară în ceea ce privește asocierea luptelor secesioniste cu intervenția umanitară, și anume „tendința conflictelor secesioniste de a crea condiții favorabile declanșării unei intervenții umanitare”, dar și o atenționare cu privire la dezbateră asupra utilizării legitime a forței. Urmările Războiului Rece au confirmat „o diviziune întreită a universului forței în agresiune, auto-apărare și acțiuni de impunere a păcii autorizate de către Consiliul de Securitate”; punctul de vedere a lui Farer este că această situație „este în mod evident incompatibilă cu afirmarea unui drept unilateral de a mărșălui dincolo de propriile frontiere în urmărirea unor țeluri liberale sau a oricărui alt tip de scopuri, inclusiv pre-empțiunea celor suspecți de terorism. Deci, o dezbateră asupra intervenției umanitare este inseparabilă de discuția mult mai largă legată de condițiile violenței legitime.”³⁹

Michael Byers și Simon Chesterman pledează împotriva „intervenției în Kosovo ca practică statală ce susține o nouă regulă cutumiară, cu declarații din partea Statelor Unite și a mai multor aliați ai acestora articulând motivații umanitare prezentate ca dovadă a existenței *opinio juris* (percepției unei obligații legale de a interveni conforme cu dreptul internațional)”⁴⁰ și argumentează, totodată, că dreptul internațional cutumiar nu poate fi modificat de către state puternice din interiorul sistemului. De asemenea, ei avertizează că relaxarea normei non-intervenției ar altera principiul egalității suverane⁴¹, ceea ce ne trimite din nou la regula deja

³⁷ *Ibidem*, pp. 505-506.

³⁸ Tom J. Farer, “Humanitarian intervention before and after 9/11: legality and legitimacy”, in J. L. Holzgrefe; Robert O. Keohane, *op. cit.*, pp. 53-89.

³⁹ *Ibidem*, p. 58.

⁴⁰ Michael Byers; Simon Chesterman, “Changing the rules about the rules? Unilateral humanitarian intervention and the future of international law”, in Holzgrefe; Keohane, *op. cit.*, p. 187.

⁴¹ Robert O. Keohane, “Introduction”, in Holzgrefe; Keohane, *op. cit.*, pp. 5-6.

amintită a celor puternici împotriva celor slabi. Întregul raționament este menit să clarifice faptul că situații precum cea din Kosovo pot fi discutate în termenii unui imperativ moral, dar nu și în termenii creării unor noi reguli încetățenite prin practica NATO.

O viziune restricționistă non-occidentală a fost formulată de către Mohammed Ayoob care afirmă că „intervenția umanitară are nuanțe de neo-colonialism” și „tinde să submineze capacitatea statelor de a asigura ordinea politică în interiorul frontierelor lor”; în consecință, sugestia este că „această resurgență contemporană a imperialismului amenință să erodeze legitimitatea unei societăți internaționale care pentru prima dată a dobândit un caracter cu adevărat global.”⁴²

2. Argumente solidariste cu privire la intervenția umanitară

Cazul solidarist pentru intervenția umanitară (sau așa-numita poziție *contra-restricționistă*) susține că aceasta este admisă din punct de vedere legal (deoarece există o „porțiță” în articolul 2(4) al Cartei ONU și un drept cutumiar care o legitimează) și constituie un imperativ moral.

Conform lui Nicholas Wheeler „intervențiile trebuie să treacă anumite teste pentru a fi considerate umanitare” și există exigențe cheie ce trebuie îndeplinite care „sunt derivate din tradiția războiului drept”. Astfel, intervenția umanitară trebuie să fie bazată pe: 1) o *cauză dreaptă* (sau ceea ce Wheeler preferă „să numească o urgență umanitară supremă, deoarece surprinde natura excepțională a cazurilor avute în vedere”); 2) „utilizarea forței trebuie să aibă loc doar în ultimă instanță” 3) „trebuie să respecte criteriul proporționalității”; 4) „trebuie să existe o probabilitate ridicată ca utilizarea forței să conducă la un rezultat umanitar pozitiv.”⁴³ În esență, *teoria solidaristă a intervenției umanitare legitime* este indisolubil legată de principiile războiului drept. Referindu-se la primul criteriu, Wheeler admite că nu există o definiție universal acceptată cu privire la ceea ce poate fi considerat „o urgență umanitară extremă”; cu toate acestea, fără a evidenția nevoia de a apela la numărul indivizilor uciși sau strămutați, Wheeler argumentează că ea „există atunci când unica speranță de a salva vieți stă în ajutorul venit din afară” și că intervenția este justificată în cazuri în care în statele-țintă au avut loc „încălțări foarte pronunțate ale

⁴² Mohammed Ayoob, “Humanitarian Intervention and State Sovereignty”, *International Journal of Human Rights*, 2002, *apud* Welsh, *op. cit.*, p. 509.

⁴³ Wheeler, *op. cit.*, pp. 32-33.

drepturilor omului” care au atins o magnitudine extremă.⁴⁴ Exact la acest lucru se referă Michael Walzer atunci când formulează justificarea pentru intervenție ca reacție la acte care „șochează conștiința morală a umanității.”⁴⁵ Cea de-a doua exigență constată, simplu spus, că forța, sau *intervenția umanitară cu apel la forță*, trebuie să reprezinte o soluție de ultimă instanță/*ultima ratio*, întrebuintată după ce toate celelalte mijloace pentru oprirea atrocităților (diplomație preventivă, sancțiuni economice, condamnarea acțiunilor statului-țintă în Rezoluții ONU, amenințări cu intervenția) au fost epuizate și nu au reușit să producă un rezultat pozitiv. După Wheeler, problema este „cum să reconciliezi imperativul moral care presupune o acțiune promptă cu cerința venită din tradiția războiului drept ca forța să fie întotdeauna utilizată doar în ultimă instanță”⁴⁶; altfel spus, dilema este cum să justifici și să întreprinzi o misiune umanitară care poate salva vieți nevinovate și, în același timp, respectă criteriul non-utilizării forței până în ultimul moment.

Cazul Kosovo a fost controversat, printre altele, din această cauză: existau destule dovezi care să demonstreze că toate celelalte mijloace fuseseră epuizate? Era acesta în mod evident un caz care „șoca conștiința umanității”? Au fost utilizate mijloace proporționale cu imperativul moral pentru a corecta nedreptățile?⁴⁷ Această ultimă întrebare ne conduce spre un alt principiu important al tradiției războiului drept, și anume principiul proporționalității care presupune „ca gravitatea și nivelul încălcărilor să fie proporționale cu pierderile de vieți omenești, distrugerea proprietății [și] consumul de resurse care pot fi în mod rezonabil anticipate”⁴⁸ sau, după cum se exprimă Wheeler „nivelul de forță utilizat să nu depășească prejudiciul pe care este proiectat să îl prevină sau să-l oprească.” Ultimul criteriu, *probabilitatea ridicată a succesului* în cazul intervenției umanitare este menit să asigure necesitatea conceperii unui răspuns umanitar solid care nu conduce la și mai mult haos, ale cărui consecințe denotă un final al atrocităților și care justifică privilegierea

⁴⁴ *Ibidem*, p. 33.

⁴⁵ Walzer, *op. cit.*, p. 107.

⁴⁶ Wheeler, *op. cit.*, p. 34.

⁴⁷ Toate aceste întrebări au fost abordate de mulți alții. V., *inter alia*, Robert C. DiPrizio, *Armed Humanitarians. U.S. Interventions from Northern Iraq to Kosovo*, Baltimore&London: The Johns Hopkins University Press, 2002, capitolul “Kosovo: Operation Allied Force”, pp. 130-145; Ruth Wedgwood, “NATO’s Campaign in Yugoslavia”, *The American Journal of International Law*, October, vol. 93, 1999; Robert Tomes, “Operation Allied Force and the Legal Basis for Humanitarian Interventions”, *Parameters*, vol. 30, Spring 2000; Julie Mertus, “Legitimizing the Use of Force in Kosovo”, *Ethics and International Affairs*, vol. 15, no.1, 2001; Henry F. Carey, “U.S. Domestic Politics and the Emerging Humanitarian Intervention Policy: Haiti, Bosnia, and Kosovo”, *World Affairs*, vol. 164, 2, Fall 2001; Ivo H. Daalder; Michael E. O’Hanlon, “Unlearning the Lessons of Kosovo”, *Foreign Policy*, no. 116, Fall 1999.

⁴⁸ Cf. Nigel Ridley, citat în Wheeler, *op. cit.*, p. 34.

drepturilor omului în dauna non-utilizării forței. Acest criteriu ar putea fi privit ca o încercare a Solidarismului de a răspunde obiecțiilor conform cărora intervenția umanitară cu apel la forță este bazată pe o încălcare a principiului non-utilizării forței, iar periclitarea acestui canon al dreptului internațional – în cazuri în care probabilitatea succesului nu este asigurată – constituie o subminare grosolană a ordinii internaționale (bazată pe absența războiului inter-statal și pe respectarea regulii non-utilizării forței). Cazuri precum Somalia (mai ales activitățile UNOSOM II) demonstrează în mod clar prezența unor strategii ambivalente care combină ajutorul umanitar cu „vânarea” unor lorzi ai războiului și cu angajarea în operațiuni militare, ceea ce trimite la oximoronul adesea menționat al „*războiului umanitar*”, acesta însemnând o intervenție care se sfârșește dezastruos și se îndepărtează de efectele umanitare prevăzute.

În inima argumentelor solidariste regăsim preocuparea pentru drepturile omului, pentru *indivizi* percepuți ca subiecte cheie de drept internațional, mai degrabă decât interesul deosebit pentru state și drepturile lor. Wheeler afirmă că „Solidarismul este dedicat menținerii unor standarde minime ale umanității, ceea ce înseamnă plasarea victimelor abuzurilor la adresa drepturilor omului în centrul proiectului său teoretic, din moment ce acesta din urmă este angajat în explorarea modului în care societatea statelor ar putea deveni mai ospitalieră față de promovarea justiției în politica mondială.”⁴⁹

Solidariștii contracarează obiecțiile realiste sau pluraliste în felul următor: în primul rând, în ceea ce privește motivația care stă în spatele acțiunii de intervenție a unui stat (care ar fi în concordanță cu interesul național și nu cu raționamentul umanitar), argumentul solidarist declară că „primatul motivației umanitare nu este o condiție decisivă”, din moment ce „chiar dacă o intervenție este animată de o logică non-umanitară, ea poate fi considerată umanitară dacă motivele și mijloacele angrenate nu compromit posibilitatea unui rezultat umanitar pozitiv.”⁵⁰ După Fernando Tesón, regulile suveranității statale și non-intervenției nu sunt necondiționate; ele aparțin unei societăți a statelor (și din acest punct de vedere Wheeler îl plasează pe Fernando Tesón în cadrul „aripii solidariste a Școlii Engleze”) bazate pe o valoare stabilită de comun acord: protejarea drepturilor omului. Argumentul lui Tesón, (așa cum este el sintetizat de către Wheeler) este că „guvernele care încalcă masiv drepturile omului își abandonează dreptul de a fi protejate de regulile suveranității și non-intervenției și, ca urmare a acestui fapt, celelalte state au dreptul moral

⁴⁹ Wheeler, *op. cit.*, p. 37.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 38.

de a interveni.”⁵¹ În consecință, „adevăratul test constă în a determina dacă intervenția a pus într-adevăr capăt privațiunilor din domeniul drepturilor omului. Aceasta ar fi suficient pentru a se respecta criteriul dezinteresării, chiar dacă există și alte rațiuni non-umanitare în spatele intervenției.”⁵²

În ceea ce privește separația dintre *interesul național* și *preocuparea pentru justiție* (materializată în acțiunea umanitară), Paul Taylor observă că Națiunile Unite au avut o contribuție crescândă la apariția unui *locus* unde „distincția dintre motivația morală și interesele naționale” a devenit dificilă, iar „conflictul clar dintre percepția interesului național și urmărirea justiției” este în prezent surmontat; în plus, „Contribuțiile statelor la activități precum menținerea păcii sau intervenția umanitară au fost apărute în termenii interesului național [...] state precum Canada au acceptat obligația de a-și dezvolta capacitățile de menținere a păcii, aceasta fiind varianta morală, însă totodată și o opțiune care putea fi justificată ca o reflecție a interesului național.”⁵³ Argumentul contra-restricționist declară că, în ordinea internațională de după Războiul Rece, din cauza emergenței violenței intra-statale (asociată cu privațiuni, fluxuri masive de refugiați, strămutare, tortură) care destabilizează regiuni întregi și amenință securitatea internațională, nu există un „divorț” între interesele statelor și pacea internațională bazată pe bunăstarea indivizilor. Referitor la asumția realistă cu privire la potențialul apariției unor abuzuri, Wheeler susține că aceasta constituie „o obiecție la intervenția umanitară doar dacă motivația non-umanitară din spatele unei intervenții subminează scopurile umanitare declarate ale acesteia”; mai mult, el crede în argumentul solidarist conform căruia „statele sunt răspunzătoare pentru drepturile omului la eleacasă, dar și pentru protejarea lor peste hotare”, iar acest lucru poate include, în anumite situații (adică „pentru a salva victimele unor încălcări masive și sistematice ale drepturilor omului”), riscul vieților propriilor lor soldați.⁵⁴ Acest ultim punct de vedere constituie, de asemenea, o contrapondere la opiniile restricționiste cu privire la ce activități ar trebuie să fie considerate morale de către decidenții politici și la preocuparea pentru forțele militare proprii ale statului.

Cea mai proeminentă discuție legată de intervenția umanitară desfășurată cu apel la forță este axată pe legalitatea acesteia. De vreme ce am ales să discutăm despre Kosovo în ultima parte a articolului, ar trebui să menționăm, în acest punct, că acțiunea militară a NATO din 1999 a fost

⁵¹ Sublinierea îmi aparține.

⁵² Tesón, *Humanitarian Intervention*, citat în *ibidem*.

⁵³ Taylor, *op. cit.*, p. 336.

⁵⁴ Wheeler, *op. cit.*, p. 38.

un caz care a stabilit un precedent și a declanșat numeroase discuții privitoare la: (i)legalitate, caracterul licit/ilicit, legitimitate/caracterul ilegitim și succes (pe termen scurt/lung) sau eșec/abuz. Principala premisă din pachetul argumentativ solidarist este că disjuncția dintre *ordinea internațională* și *justiția internă* ar trebui să fie scoasă din uz, cele două neexcluzându-se reciproc, completată de opinia conform căreia membrii ONU s-au angajat atât să protejeze drepturile omului, cât și să interzică utilizarea forței. Această ultimă idee este corelată cu o reexaminare a conceptului suveranității (la care voi reveni).

O interpretare legală dominantă este legată de Articolul 2(4) al Cartei ONU, care stipulează că „toți Membrii Organizației se vor abține, în relațiile lor internaționale, de a recurge la amenințarea cu forța sau la folosirea ei, fie împotriva integrității teritoriale ori independenței politice a vreunui stat, fie în orice alt mod incompatibil cu scopurile Națiunilor Unite.”⁵⁵ După anumiți specialiști din domeniul juridic acesta nu reprezintă „o prohibiție generală și comprehensivă asupra utilizării forței”, ci „pur și simplu reglementează condițiile în care folosirea forței este interzisă, dar admite excepții dincolo de cele două menționate în Cartă (Articolul 51 și 42).”⁵⁶ În esență, acest punct de vedere interpretează articolul ca și cum Carta ar permite utilizarea forței în anumite circumstanțe (altele decât cele descrise în Articolele 51, 39 sau 42). „Portița” identificată aici, după cum afirmă Tesón, indică faptul că scopurile umanitare susținute prin utilizarea forței sunt sprijinite în Cartă⁵⁷ și că „intervenția umanitară nu ar contraveni Cartei dacă nu ar viola «integritatea teritorială sau independența politică» a statului-țintă”, mai ales în condițiile în care intervenția umanitară nu e contrară scopurilor gândite de „părinții” Cartei, și anume drepturile omului și libertățile listate în Articolul 1(3).⁵⁸

Cu toate acestea, ambele cazuri selectate de noi pentru a fi supuse analizei reprezintă o abatere de la acest argument: în cazul Kosovo, rezultatul intervenției a fost secesiunea, ceea ce a fost un afront la integritatea teritorială a Republicii Serbia, pe când intervenția din Libia s-a sfârșit cu o schimbare de regim (care a înlăturat guvernul Gaddafi), aspect care are o conexiune esențială cu „independența politică” a statului.⁵⁹ Aceasta nu înseamnă că pledăm împotriva acestor două

⁵⁵ Vezi articolul 2(4) al Cartei ONU disponibil la [<http://www.dri.gov.ro/documents/Carta%20ONU.pdf>].

⁵⁶ Chantal De Jonge Oudraat, “Humanitarian Intervention: The Lessons Learned”, *Current History*, Dec. (00/641), 2000, p. 421.

⁵⁷ Tesón, *Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality*, 1997, apud Welsh, *op. cit.*, p. 505.

⁵⁸ Welsh, *op. cit.*, p. 505.

⁵⁹ Aici discuția ar putea fi continuată ridicând alte probleme esențiale: ar trebui un regim criminal/tiranic echivalat cu statul, beneficiind astfel de prerogativele acestuia din urmă chiar dacă indivizii îi contestă legitimitatea, iar societatea

intervenții (sau a intervenției umanitare în general), ci mai degrabă că nu credem că acest argument vine în sprijinul studiilor de caz alese aici.

Anumiți contra-restricționiști susțin că intervenția umanitară ar trebui să fie permisă chiar și fără autorizația explicită a Consiliului de Securitate ONU și afirmă că „dacă ONU nu ia măsuri de remediere a situației în cazuri de genocid și ucidere în masă [...] statele dobândesc dreptul legal de a interveni în forță pentru a atenua suferințele omenești”⁶⁰; Reisman și McDougal argumentează că prevederile legate de drepturile omului din Cartă „oferă o bază legală sigură pentru intervenția umanitară unilaterală cu apel la forță.”⁶¹ Atrăgând atenția asupra evenimentelor dramatice din Rwanda și asupra genocidului îndreptat împotriva populației Tutsi, Kofi Annan a făcut referire la aceeași situație problematică în 1999, aducând apoi problema în fața Adunării Generale ONU și îndemnând statele „să dezvolte criterii care permit intervențiile umanitare în absența unui consens în Consiliul de Securitate”⁶² în situații în care au loc acte respingătoare împotriva ființelor umane și anumite state sunt pregătite să se implice militar cu unicul scop de a le opri.

Problema nu este neapărat legată de consensul statelor cu privire la ceea ce poate fi privit ca genocid sau ca act odios, ci de necesitatea unui răspuns imediat din partea comunității internaționale asociată la rândul său cu paralizia Consiliului de Securitate (ceea ce are ca urmare lipsa unei soluții) sau cu lentoarea sa în oferirea unui răspuns prompt. În fapt, Kofi Annan a abordat trei probleme-cheie esențiale în al său *Report to The Millennium Assembly of the United Nations* din anul 2000: *protejarea celor vulnerabili, abordarea dilemei intervenției și întărirea operațiunilor de pace*. În ceea ce privește intervenția umanitară el admite că dezbaterea între *suveranitate și protejarea drepturilor omului cu utilizarea forței* constituie o dilemă reală, dar pune problema în felul următor: „dacă intervenția umanitară este într-adevăr un asalt inacceptabil la adresa suveranității, atunci cum ar trebui să răspundem la cazuri de tipul Rwanda sau Srebrenica – la încălcări masive și sistematice ale drepturilor omului care constituie un afront la adresa tuturor preceptelor noastre umane?”⁶³

internațională vine cu oferta unui regim alternativ? Poate independența politică și suveranitatea statelor să ajungă să fie înțeleasă ca o „licență de a ucide” cetățenii?

⁶⁰ Wheeler; Bellamy, *op. cit.*, p. 560.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² De JongeOudraat, *op. cit.*, pp. 419-420.

⁶³ Kofi A. Annan, *We the Peoples: The Role of the United Nations in the twenty-first century*, Report of the Secretary-General, The Millennium Assembly of the United Nations, 2000, p. 34.

[<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan000923.pdf>], preluat în septembrie 2012.

În plus, el argumentează că „în mod sigur niciun principiu juridic – nici chiar suveranitatea – nu poate niciodată să fie un scut în spatele căruia să se ascundă crime împotriva umanității. Acolo unde au loc astfel de crime și mijloacele pașnice de a le pune capăt au fost epuizate, Consiliul de Securitate are o datorie morală de a acționa în numele comunității internaționale.”⁶⁴ În ultima parte a acestui articol vom discuta dacă o rezoluție clară, explicită a Consiliului de Securitate ONU care autorizează „utilizarea forței” sub acoperirea Capitolului VII al Cartei este imperios necesară, sau aprobarea tacită/legitimitatea *post-factum* este suficientă.

O altă modalitate de a veni în apărarea intervenției umanitare este recursul la dreptul internațional cutumiar. Aceasta înseamnă că există suficiente probe istorice în perioada de dinaintea instaurării sistemului ONU pentru a dovedi că, dacă statele repetă o practică și o privesc ca pe „un comportament obligatoriu prin lege”, se dezvoltă „o normă a dreptului internațional cutumiar”. Un aspect important de menționat este că statele nu repetă pur și simplu o acțiune, ci o și privesc pe aceasta ca fiind „acceptată ca lege.”⁶⁵ După cum am văzut, o obiecție puternică la această interpretare este ridicată de către Chesterman care crede că ea privilegiază cutuma în dauna tratatului și care susține că probele oferite constituie o interpretare occidentală a dreptului internațional și că acestora le lipsește „*opinio juris* necesară ca excepția să poată deveni regulă.”⁶⁶ Conform argumentelor juridice împotriva intervenției umanitare „legea Cartei asupra interdicției folosirii forței” are caracterul de *jus cogens*, ceea ce „denotă o normă categorică a dreptului internațional general care este descrisă în Convenția de la Viena din 1969 cu privire la dreptul tratatelor ca «o normă de la care nu este permisă nicio derogare și care poate fi modificată doar de o normă ulterioară a dreptului internațional general care are același caracter».”⁶⁷ După cum arată Nicholas Wheeler, contra-restricționistii/solidariștii „neagă faptul că prohibiția asupra utilizării forței ar fi *jus cogens*” și își derivă argumentele de la Hugo Grotius, “părintele teoriei solidariste a societății internaționale”⁶⁸; după Grotius, „dacă un tiran [...] recurge la atrocități împotriva supușilor săi cu care niciun om drept nu poate fi de acord [...] ar fi ilogic ca ceilalți să nu ridice armele pentru a-i apăra pe aceștia”⁶⁹ și „nu se poate nega faptul că în majoritatea guvernelor binele supușilor este principalul element care este luat în seamă: și că este adevărat ceea ce a spus Cicero

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ Wheeler, *op. cit.*, p. 43; Wheeler; Bellamy, *op. cit.*, p. 560.

⁶⁶ Cf. Chesterman, as explained and quoted by Welsh, *op. cit.*, pp. 505-506.

⁶⁷ Wheeler, *op. cit.*, p. 44.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ Grotius quoted in *ibidem*.

după Herodot și Herodot după Hesiod, și anume că regii au fost numiți pentru ca oamenii să se bucure pe de-a-ntregul de justiție.”⁷⁰ Wheeler contracarează un alt argument restricționist (selectivitatea răspunsurilor) accentuând faptul că „este important să distingem între acțiuni care sunt selective din cauză că statele privilegiază interese egoiste în detrimentul apărării drepturilor omului și cele care sunt selective din pricina unor îngrijorări privitoare la prudență.”⁷¹

Un alt argument puternic al abordării solidariste a intervenției umanitare este axat pe noțiunea de suveranitate. Pe scurt, solidarismul revizuieste esența conceptului și discută despre *suveranitate ca responsabilitate*. Ca răspuns la raportul menționat anterior al lui Kofi Annan, Comisia Internațională pentru Intervenție și Suveranitate Statală (CISS) a fost înființată la Adunarea Mileniului a ONU (septembrie 2000). Aceasta a fost co-prezidată de către Gareth Evans⁷² și Mohamed Sahnoun⁷³, a fost lansată la inițiativa guvernului canadian și, în 2001, a emis raportul intitulat *Responsabilitatea de a Proteja*⁷⁴ și un volum suplimentar cu referate de cercetare, bibliografie și materiale informative, editat de către Thomas G. Weiss și Don Hubert. CISS și-a stabilit, *ab initio*, trei scopuri centrale: „1) să promoveze o dezbatere comprehensivă asupra problemei intervenției umanitare; 2) să promoveze un nou consens politic global cu privire la calea ce trebuie urmată pentru a merge înainte; și 3) să găsească noi modalități de a reconcilia principiile intervenției și suveranității statale.”⁷⁵

⁷⁰ Grotius, *On the Law of War and Peace (De Jure Belli ac Pacis)*, p. 54.

⁷¹ Wheeler, *op. cit.*, p. 47.

⁷² Gareth Evans este fostul ministru de externe al Australiei și a publicat o lucrare comprehensivă și extrem de apreciată asupra mecanismelor CISS, asupra conceptului responsabilității de a proteja (R2P) și a relevanței acestuia din urmă pentru eforturile comunității internaționale de a răspunde crimelor și atrocităților în masă. V. Gareth Evans, *The Responsibility to Protect. Ending mass atrocity crimes once and for all*, Washington DC: Brookings Institution Press, 2008.

⁷³ Mohamed Sahnoun este un diplomat algerian cu vechime și un consilier ONU veteran pe problema Africii (fost consilier special al Secretarului General ONU și negociator al ONU în Somalia), foarte bun cunoscător al problemelor discutate ca urmare a activităților sale de teren în Somalia, regiunea Marilor Lacuri, Etiopia și Eritreea.

⁷⁴ Michael Ignatieff și Ramesh Thakur s-au implicat îndeaproape în scrierea raportului. Michael Ignatieff este un om de știință canadian și un specialist în drepturile omului (v. *inter alia*, cartea sa *The Warrior's Honor. Ethnic War and the Modern Conscience*, New York, 1997). Ramesh Thakur este un specialist indian care a scris *The United Nations, Peace and Security. From Collective Security to the Responsibility to Protect*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006. Alți participanți la CISS au fost fostul președinte filipinez Fidel V. Ramos, conducătorul *Congresului Național African* Cyril Ramaphosa din Africa de Sud, ministrul de externe guatemalez Eduardo Stein, fostul membru al Congresului american Lee Hamilton, generalul NATO german Klaus Naumann, specialistul în drepturile omului Gisele Côté-Harper, diplomatul și parlamentarul rus Vladimir Lukin și Cornelio Sommaruga, care a fost o perioadă îndelungată președinte al CICR (Comitetul Internațional al Crucii Roșii). Vezi Evans, *op. cit.*, pp. 38-39, unde autorul discută pe larg „Originea «Responsabilității de a Proteja»”.

⁷⁵ Welsh, *op. cit.*, p. 510.

În acest punct se impune o clarificare contextuală, întrucât aceasta ne ajută să înțelegem cum a fost coagulată *responsabilitatea de a proteja* (R2P) și cum a atras ea azeziuni. Am urmărit anterior dezbaterile asupra intervenției umanitare și am încercat, de asemenea, să separăm conținutul acesteia (și practica statală) din timpul Războiului Rece de cel din perioada care a urmat Războiului Rece, când noua ordine internațională nu a fost atât de puternic pusă la încercare de agresiunea inter-statală convențională (cu excepția evidentă a invaziei Kuweitului de către Irak), ci mai ales de conflicte interne și tensiuni intra-statale care au afectat în mod masiv și șocant civilii, mutând localizarea violenței din sectorul militar în cel social. Cazuri ca Somalia, Bosnia, Rwanda, Burundi, Kosovo, Timorul de Est și Sierra Leone sunt toate ilustrative în acest sens, dar trimit totodată la eșecul comunității internaționale de a preveni atrocitățile și suferințele omenești. În inima dezbaterii a fost mai degrabă *dreptul de a interveni*, dar treptat elementul central al acesteia s-a modificat pe parcursul anilor 1990, asigurând astfel un context pozitiv pentru emergența responsabilității de a proteja.

Thomas G. Weiss și Don Hubert au desfășurat o analiză asupra intervențiilor atât în perioada de dinainte de 1990, cât și în cea de după acest moment. Examinarea intervențiilor din perioada 1945-1990, precum cea a Belgiei în Congo (1960) (care a devenit ulterior o intervenție internațională – ONU), a Indiei în Pakistanul de Est (1971), a Vietnamului în Cambodgia (1978), a Tanzaniei în Uganda (1979), a Franței în Africa Centrală (1979), a Statelor Unite și anumitor state din Caraibe în Grenada (1983) și a Statelor Unite în Panama (1989), indică faptul că „existau dovezi substanțiale în aceste cazuri despre motivele pentru care există controverse privitoare la ceea ce reprezintă o situație efectivă care cere intervenția «umanitară».”⁷⁶ Cercetarea autorilor asupra intervențiilor militare desfășurate în anii 1990 fără acordul guvernelor statelor-țintă, sau fără un consimțământ semnificativ, dar cu „pretenția justificărilor umanitare” includea: Liberia (1990-1997), Nordul Irakului (1991), Fosta Iugoslavie (1992-1999), Somalia (1992-1993), Rwanda și estul Zairului (1994-1996), Haiti (1994-1997), Sierra Leone (1997-2000) și Timorul de Est (1999)⁷⁷; toate aceste cazuri au fost socotite ca acțiuni cu o bază umanitară, chiar dacă s-au iscat dezbateri aprinse cu privire la legalitatea în cazul Kosovo, o altă serie de discuții fiind, de

⁷⁶ Thomas G. Weiss; Don Hubert, *The Responsibility to Protect: Supplementary Volume to the Report of ICISS*, Ottawa: International Development Research Center, 2001, pp. 49-77.

⁷⁷ *Ibidem*, pp. 79-126. See also John Harriss, “Introduction: a time of troubles – problems of international humanitarian assistance in the 1990’s”, in John Harriss (ed.), *The Politics of Humanitarian Intervention*, London and New York: Pinter, 1995, pp. 1-16.

asemenea, centrată pe consecințe tragice sau eșecuri înregistrate în alte situații. După cum observa Chantal De Jonge Oudraat, „spre deosebire de începutul anilor 1990, dezbaterea de la finalul deceniului nu a fost axată pe oportunitatea caracterizării considerentelor umanitare ca și „amenințări la adresa păcii și securității internaționale”, justificându-se astfel intervenția în afacerile interne ale statelor, ci mai degrabă pe întrebarea dacă aceste intervenții au nevoie de autorizație din partea Consiliului de Securitate ONU.”⁷⁸

Această îmbinare de circumstanțe a creat contextul în care a apărut R2P (*responsabilitatea de a proteja*) și, după cum arată – în mod corect – Evans, ea a indicat „soluția” și tranziția de la *dreptul de a interveni* la intervenții dictate de, și orientate înspre *responsabilitatea de a proteja*. Conceptul R2P a fost inerent legat de noi probleme de securitate (precum războaiele intra-statale)⁷⁹ și de noi amenințări întâlnite într-o lume globală precum actorii non-statali, problema fundamentală a refugiaților sau a persoanelor strămutate în plan intern (după cum evidenția fostul specialist și diplomat sudanez Francis Deng⁸⁰), securitatea umană (discutată pe larg de către Mary Kaldor⁸¹ sau Ramesh Thakur⁸²), statele eșuate (sau, după cum le numea William Zartman, statele aflate în colaps⁸³). După Raportul CISS, *responsabilitatea de a proteja* este bazată pe anumite principii de bază:

- A. Suveranitatea statală implică responsabilitatea, iar principala responsabilitate pentru protejarea propriilor cetățeni îi aparține statului în sine.
- B. Acolo unde o populație suferă grave nedreptăți, ca urmare războaielor interne, insurgenței, represiunii sau colapsului statal, iar statul în cauză nu dorește sau nu poate să le pună capăt sau să le prevină, principiul non-intervenției se înclină în fața responsabilității internaționale de a proteja.⁸⁴

⁷⁸ De Jonge Oudraat, *op. cit.*, p. 419.

⁷⁹ International Commission on Intervention and State Sovereignty, *The Responsibility to Protect*, Ottawa: International Development Research Centre, 2001, pp. 4-6

⁸⁰ Francis M. Deng; Sadikiel Kimaro; Terrence Lyons; Donald Rothchild; William Zartman, *Sovereignty as Responsibility: Conflict Management in Africa*, Washington: The Brookings Institution, 1996.

⁸¹ Mary Kaldor, *Human Security*, Cambridge: Polity Press, 2007.

⁸² Thakur, *op. cit.*, pp. 71-157.

⁸³ William Zartman (ed.), *Collapsed States: The Humanitarian Challenge to the United Nations*, Boulder, 1995.

⁸⁴ ICISS, *op. cit.*, p. XI.

În plus, conform Raportului CIISS,

Fundamentele responsabilității de a proteja, ca un principiu călăuzitor pentru comunitatea internațională a statelor, se regăsesc în:

- A. obligațiile inerente asociate conceptului de suveranitate;
- B. responsabilitatea Consiliului de Securitate, conform Articolului 2(4) a Cartei ONU, pentru menținerea păcii și securității internaționale;
- C. obligații legale specifice ce decurg din declarații, acorduri și tratate privind drepturile omului și securitatea umană, din dreptul internațional umanitar și legile naționale;
- D. practica în dezvoltare a statelor, organizațiilor regionale și a Consiliului de Securitate însuși.⁸⁵

Norma emergentă stabilește că, în ultimă instanță, comunitatea internațională sau statele din interiorul acesteia pot, în mod legitim, să apeleze la forța militară împotriva unui alt stat cu scopul de a salva populația civilă aflată în pericol. Se argumentează că acest drept derivă dintr-o modificare a conceptualizării suveranității în politica mondială, trecându-se, mai exact, de la „suveranitate ca autoritate” la „suveranitate ca responsabilitate”⁸⁶ Diferența covârșitoare este că, pe când prima viziune se referă la controlul statelor asupra teritoriului și populației lor, cea de-a doua „sugerează că suveranitatea este condiționată de capacitatea unui stat de a-și demonstra respectul pentru un standard minim al drepturilor omului.”⁸⁷ Această aserțiune este preluată și de alții cu scopul de identifica limitele suveranității, inerente Cartei ONU:

Conform Capitolului VII, suveranitatea nu este o barieră în calea acțiunilor întreprinse de Consiliul de Securitate ca parte a măsurilor ce vin în întâmpinarea „unei amenințări la adresa păcii, unei încălcări a păcii sau unui act de agresiune.” Altfel spus, suveranitatea statelor, așa cum este ea recunoscută în Carta ONU, se

⁸⁵ *Ibidem.*

⁸⁶ Vezi tentativele inițiale în acest sens in Deng *et.al.*, *op. cit.*;

⁸⁷ Welsh, *op. cit.*, pp. 510-511.

înclină în fața imperativelor păcii și securității internaționale. Și statutul egalității suverane rezistă efectiv pentru fiecare stat în parte atunci când există stabilitate, pace și ordine între state.⁸⁸

Una dintre contribuțiile cheie ale CISS este că încearcă să reconcilieze tensiunea legal-morală a intervenției umanitare, reconsiderând semnificația suveranității:

Pledoaria în favoarea suveranității statale nu include, nici măcar din partea celor mai înfocați suporteri ai acesteia, nicio pretenție privitoare la puterea nelimitată a unui stat de a face tot ceea ce dorește cetățenilor săi. Comisia nu a auzit nicio asemenea revendicare în nicio etapă a consultărilor sale mondiale. Este recunoscut faptul că suveranitatea implică o responsabilitate duală: în plan extern – respectarea suveranității altor state și, în plan intern, respectarea demnității și a drepturilor fundamentale ale tuturor persoanelor de pe teritoriul statului. În acordurile internaționale privitoare la drepturile omului, în practica ONU și în practica statală în sine, suveranitatea este acum înțeleasă ca acceptând această responsabilitate duală. Suveranitatea ca responsabilitate a devenit un conținut minim al bunei cetățenii internaționale.⁸⁹

Conform raportului CISS, responsabilitatea de a proteja se împletește cu anumite principii ale operațiunilor militare: în primul rând, pragul de la care se poate discuta despre o *cauză dreaptă (just cause threshold)* care include situații de „**pierderi masive de vieți omenești [...]** cu intenții de genocid sau nu, și «**epurare etnică**» **la scară largă, efectivă sau sesizată, indiferent dacă este executată prin omoruri, expulzări forțate, acte de teroare sau violuri.**” În al doilea rând, Raportul menționează patru principii de precauție discutate și de către Wheeler (*intenții corecte, ultima instanță, mijloace proporționale și perspective rezonabile*); în al treilea rând, este explicată autoritatea îndreptățită/*right authority* (care nu este menită să evite ONU întărind alte tipuri de autoritate, din moment ce „sarcina nu este descoperirea unor alternative la Consiliul de Securitate ca sursă a autorității, ci găsirea unor modalități de a determina Consiliul de Securitate să

⁸⁸ Weiss; Hubert, *op. cit.*, p. 7.

⁸⁹ CISS, *op. cit.*, p. 8. sublinierea este adăugată de noi.

funcționeze mai bine decât a făcut-o în trecut”); în cele din urmă, sunt abordate *principii operaționale* comprehensive („Obiective clare” [...] și „resurse pe măsură”; „acceptarea limitărilor, a caracterului incremental și gradual al utilizării forței, obiectivul fiind protecția unei populații, nu înfrângerea unui stat”, „reguli ale angajării într-un conflict armat” care implică „o adeziune totală la dreptul umanitar internațional”).⁹⁰

III. Intervenția umanitară și tradiția războiului drept

După cum am arătat, atât abordarea solidaristă a lui Nicholas Wheeler cât și Comisia Internațională pentru Intervenție și Suveranitate Statală (care a creat jalonul R2P) își derivă argumentele pentru o intervenție umanitară justificabilă din cadrul conceptual al războiului drept. Conform lui Brian Orend, teoria războiului drept „este probabil cea mai influentă perspectivă asupra eticii războiului și păcii.”⁹¹ Tradiția războiului drept se revendică de la lucrările celebre ale Sfântului Augustin, ale lui Toma d’Aquino Hugo Grotius, Suarez, Emmerich de Vattel.⁹² Grotius a scris *De Jure belli ac Pacis* în 1625 și a arătat că războiul, la fel ca și pacea, are propriile sale reguli interne și că principilor nu ar trebui să li se permită legitimarea crimelor lor, iar regii ar trebui la rândul lor să fie preocupați de „legalitatea războiului”, să ia în considerare „măsuri de precauție împotriva angajării pripite în război, chiar și cu o cauză dreaptă” și „ar trebui să respecte ceea ce este legal în război”⁹³; Ceea ce a rezultat a fost *bellum iustum*. Războiul drept avea trei componente:

- *jus ad bellum*, și anume dreptul de a purta război;
- *jus in bello*, ce este admisibil în timpul războiului;
- *jus post bellum*, cum va fi încheiat războiul într-o manieră morală.

În esență, doctrina războiului justificabil sau tradiția războiului drept implica o prezumție împotriva războiului (din moment ce, în exprimarea lui Grotius, „este adesea o îndatorire față de țara noastră și noi înșine să ne abținem de la a recurge la arme”⁹⁴), dar reglementa totodată

⁹⁰ *Ibidem*, pp. XII-XIII.

⁹¹ Brian Orend, *War*, 2005, [http://plato.stanford.edu/entries/war/], retrieved in October 2012.

⁹² *Ibidem*. See also Theodore Meron, “Common Rights of Mankind in Gentili, Grotius and Suarez”, *American Society of International Law*, vol. 85, no. 1, January 1991, pp. 110-116.

⁹³ Grotius, *op. cit.*, pp. 18-41, 239-243 and 250-265.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 240.

desfășurarea războiului: a) ea însemna că războiul poate fi purtat doar dacă anumite criterii sunt satisfăcute (*jus ad bellum*); b) se referea la faptul că desfășurarea războiului în sine trebuie să fie morală (*jus in bello*) și c) că acesta trebuie încheiat într-o manieră morală (*jus post bellum*).

Există anumite specificații legate de regulile purtării războiului și de comportamentul din timpul războiului. În cazul *jus ad bellum* (recurgerea justificată la război) principala ipoteză este că există mai multe principii care reglementează războiul: cauza dreaptă, autoritatea legitimă, declarația formală, intenția corectă, probabilitatea succesului (astfel încât „trebuie să existe o șansă rezonabilă de succes în oprirea sau prevenirea suferinței care a justificat intervenția, fiind improbabil ca urmările acțiunii să fie mai grave decât consecințele inacțiunii”⁹⁵), proporționalitatea (referindu-se la faptul că forța întrebuintată trebuie să fie adecvată scopului inițial moral, just și umanitar, sau, după cum afirmă Raportul CIISS, „scala, durata și intensitatea intervenției militare planificate trebuie să întrunească minimumul necesar pentru a asigura îndeplinirea obiectivului asumat al protecției umane”⁹⁶), ultima instanță (*ultima ratio*).⁹⁷

În ceea ce privește *jus in bello* (desfășurarea corectă a războiului), principala idee este aceea că există mai multe reguli pe care combatanții ar trebui să le respecte: discriminarea și imunitatea non-combatanților care înseamnă că „soldații trebuie să facă distincție între populația civilă, care, din punct de vedere moral, este imună la atacuri directe și intenționate și țintele militare, politice și industriale legitime implicate în actele de încălcare a drepturilor.”⁹⁸ În principiu, oamenii *hors de combat* (neimplicați în luptă) nu ar trebui să sufere sau, mai exact, în război trebuie să fie vizați numai combatanții inamici și nu civilii care sunt victime nevinovate ale circumstanțelor. Alte criterii pot fi formulate în următorii termeni: fără arme atroce, proporționalitate (care înseamnă că „omorurile și distrugerile nejustificate nu sunt permise și victimele colaterale din rândul civililor trebuie păstrate la un nivel minimal”⁹⁹), iar „pagubele nu pot să fie mai mari decât delicturile a căror oprire se încearcă”¹⁰⁰), fără represalii (ceea ce înseamnă că respectul pentru *jus in bello* trebuie menținut chiar și dacă inamicul violează acest principiu),

⁹⁵ Cf. ICISS, *op. cit.*, p. XII.

⁹⁶ *Ibidem*.

⁹⁷ Vezi, *inter alia*, Jean Bethke Elshtain, “The Third Annual Grotius Lecture: Just War and Humanitarian Intervention”, *American Society of International Law. Proceedings of the Annual Meeting*, 2001, pp. 1-12; Orend, *op. cit.*; James Pattison, *Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect*, Oxford: Oxford University Press, 2010, pp. 100-101; Ian Holliday, “Ethics of Intervention: Just War and the Challenge of the 21st Century”, *International Relations*, vol. 17(2), pp. 119, 125-126.

⁹⁸ Orend, *op. cit.*

⁹⁹ *Just war criteria* disponibile la [<http://www.vernalproject.org/papers/Understanding.html>], preluat în ianuarie 2013.

¹⁰⁰ Elshtain, *op. cit.*, p. 4.

fără represiune îndreptată împotriva propriilor civili.¹⁰¹ În fapt, Hugo Grotius afirma că „obiectivul final este întotdeauna binele, sau cel puțin evitarea răului, ceea ce până la urmă înseamnă același lucru. Mijloacele nu trebuie niciodată considerate individual, ci doar în contextul în care manifestă o înclinație pentru scopul propus. Din acest motiv, în toate cazurile de deliberare relația proporțională dintre mijloace și scop trebuie să fie cântărită în mod corespunzător.”¹⁰² În cele din urmă, după cum explică Orend, *jus post bellum* “urmărește să reglementeze finalul războaielor și să faciliteze tranziția de la război la pace.”¹⁰³ O altă subdiviziune apare între două tipuri de principii: „*jus in bello* pe plan extern” (care se referă la modalitatea în care forțele de intervenție ar trebui să trateze soldații părții adverse) și „*jus in bello* pe plan intern”¹⁰⁴ (care „vizează regulile pe care un agent trebuie să le urmeze în relația cu proprii săi soldați și cetățeni”¹⁰⁵).

După cum a arătat Brian Orend, tradiția războiului drept a fost încorporată în „dreptul internațional contemporan ce guvernează conflictul armat, precum Carta ONU”.¹⁰⁶ Cu privire la comportamentul corect din timpul războiului, și anume *jus in bello*, cea de-a doua jumătate a secolului al nouăsprezecelea și prima parte a secolului al douăzecilea indicau un salt major înspre codificarea regulilor purtării războiului. Mai multe convenții internaționale au fost semnate și mai multe conferințe internaționale au fost ținute în scopul codificării regulilor pentru combatanții din timpul războaielor.¹⁰⁷ În câmpul academic, teoria războiului drept a fost reafirmată și apărută de către Michael Waltzer în lucrarea sa *Just and Unjust Wars*.

În discuțiile despre tradiția războiului drept și intervenția umanitară, anumite limite și nuanțe privitoare la criterii sunt puse sub semnul întrebării; spre exemplu, Wheeler ridică următoarea problemă: chiar dacă civilii nu sunt în mod deliberat vizați de către forțele de intervenție, „ce riscuri trebuie să își asume agenții intervenției pentru a evita victimele civile; Necesitatea militară poate fi utilizată pentru a justifica uciderea inocenților pe motiv că aceasta ar

¹⁰¹ Orend, *op. cit.* and *Just war criteria*,

[<http://www.vernalproject.org/papers/Understanding.html>], retrieved January 2013.

¹⁰² Grotius, *op. cit.*, pp. 241-242.

¹⁰³ Orend, *op. cit.*

¹⁰⁴ *Idem*, *The Morality of War*, Ontario: Broadview Press, 2006, *apud* Pattison, *op. cit.*, pp. 101-102. Aici aspectul dual al „discriminării” este evidențiat: pe de o parte „țintele admisibile”, aspect bazat pe „egalitatea morală a soldaților” și, pe de altă parte, „țintele inadmisibile” (civilii) care beneficiază de „imunitatea non-combatantului”.

¹⁰⁵ *Cf.* Pattison, *op. cit.*, p. 101.

¹⁰⁶ Orend, *op. cit.*

¹⁰⁷ Convenția de la Geneva (1864), Declarația de la Sankt Petersburg (1868), Convențiile de la Haga (1899 și 1907), Conferința Diplomatică de la Geneva (1949) și Conference asupra reafirmării și dezvoltării dreptului internațional în cazul conflictului armat de la Geneva (care a avut patru sesiuni diferite: 1974, 1975, 1976 și 1977).

fi o consecință accidentală a atacurilor împotriva unor ținte militare legitime.”¹⁰⁸ Această ultimă idee a fost încorporată în strategia militară și este cunoscută astăzi ca și doctrina dublului efect, a cărei sursă datează încă din Evul Mediu și care a permis soldaților să facă rău civililor în situații unde acest act nu era intenționat. În dezbateră actuală asupra intervenției umanitare, dublul efect se referă la admiterea victimelor colaterale (sub forma non-combatanților) atunci când daunele nu sunt intenționate și „arată că intervenția umanitară care are atât un efect pozitiv (precum combaterea genocidului) cât și un efect negativ (de tipul victimelor civile) poate fi admisibilă din punct de vedere moral dacă sunt întrunite următoarele condiții: *efectul pozitiv este intenționat* [...], *efectul negativ este neintenționat* [...], *efectul negativ nu este instrumental* [...], *efectul negativ este proporțional* [...]”¹⁰⁹ Ultimele două condiții sunt menite să prevină situații în care civilii părții adverse sunt atacați pentru a slăbi oponentul sau când rezultatele pozitive sunt depășite de efectele secundare negative.

Conform explicațiilor lui Walzer, doctrina dublului efect „are nevoie de rectificare. Dublul efect poate fi apărat [...] doar atunci când cele două tipuri de rezultate sunt produsul unei duble intenții: în primul rând, ca «binele» să fie realizat; în al doilea rând, ca răul previzibil să fie diminuat cât mai mult posibil.” Din moment ce el crede că „a nu intenționa pur și simplu moartea civililor “nu este suficient, Walzer adaugă o a treia condiție: „Intenția actorului este una pozitivă, adică el urmărește strict efectul acceptabil; efectul nefast nu este nici unul dintre scopurile sale, nici un mijloc de a atinge aceste scopuri și, conștient de răul implicat, el încearcă să îl minimizeze, acceptând prețul pe care el însuși trebuie să îl plătească.”¹¹⁰

După Fernando Tesón, „daunele colaterale proporționale cauzate de o intervenție umanitară, unde scopul este salvarea victimelor tiraniei sau anarhiei, ar putea, în funcție de circumstanțe, să fie scuzabile din punct de vedere moral.” El ia apărarea intenției din spatele actului în sine, aceasta fiind „de maximizare a respectului universal pentru drepturile omului” și susține că „deși sunt cauzate indirect de către forțele de intervenție, *victimele colaterale* proporționale din rândul persoanelor nevinovate nu condamnă neapărat intervenția la statutul de imoralitate.”¹¹¹

¹⁰⁸ Wheeler, *op. cit.*, p. 35.

¹⁰⁹ Pattison, *op. cit.*, pp. 117-118.

¹¹⁰ Walzer, *op. cit.*, p. 155.

¹¹¹ Fernando R. Tesón, “The liberal case for humanitarian intervention”, in J. L. Holzgrefe; Robert O. Keohane, *op. cit.*, pp. 115-116.

Raportul Comisiei Internaționale pentru Intervenție și Suveranitate Statală evidențiază următoarele principii operaționale: „acceptarea limitărilor, a caracterului incremental și gradual al utilizării forței, obiectivul fiind protecția unei populații, nu înfrângerea unui stat; reguli ale angajării într-un conflict armat care [...] implică o adeziune totală la dreptul umanitar internațional; acceptarea faptului că protecția forțată nu poate deveni principalul obiectiv; coordonarea maxim posibilă cu organizațiile umanitare.”¹¹²

IV. DE LA KOSOVO LA LIBIA: CÂT DE MULT AU FOST INTERNALIZATE PRINCIPIILE *JUS IN BELLO*?

Cazul intervenției în Kosovo

Ultima parte a acestei lucrări își propune să analizeze pe scurt regulile angajării în conflicte armate din timpul intervențiilor în Kosovo și Libia (și anume dacă principiile *jus in bello* au fost respectate de către forțele de intervenție) și să observe dacă există o considerație și o conformitate crescândă față de *jus in bello* reiese din analiza comparativă a celor două intervenții.

În cazul Kosovo (la fel ca și în cazul Libiei) nu vom aborda *jus ad bellum*, problema legitimității și controversese asociate acestui principiu, și nu vom încerca să determinăm dacă ele indică fidelitate față de lege, din moment ce acest subiect a fost tratat pe larg și în mod comprehensiv în alte lucrări.¹¹³ În schimb, vom discuta strategia atacurilor aeriene la care a apelat NATO, corelând-o cu rigorile dreptului internațional umanitar. Atunci când NATO și-a lansat campania aeriană, a invocat necesitatea de a salva oameni nevinovați și de a reacționa la atrocitățile din provincia Kosovo a Republicii Federale Iugoslavia; în esență, a invocat Rezoluția 1199 a Consiliului de Securitate ONU, emisă în septembrie 1998, care declara: o îngrijorare acută din cauza „luptelor recente intense din Kosovo” și a „utilizării excesive și nediscriminatorii a forței de către forțele de securitate sârbe și armata iugoslavă care a avut ca rezultat numeroase victime civile”, menționând în același timp estimarea Secretarului General privind „strămutarea a peste

¹¹² ICISS, *op. cit.*, p. XIII.

¹¹³ Wheeler, *op. cit.*, pp. 242-285; Allen Buchanan, “Reforming the international law of humanitarian intervention”, in J. L. Holzgrefe; Robert O. Keohane, *op. cit.*; Jane Stromseth, “Rethinking humanitarian intervention: the case for incremental change”, in J. L. Holzgrefe; Robert O. Keohane, *op. cit.*

230.000 de persoane din casele lor”; o îngrijorare acută din pricina „fluxului de refugiați înspre nordul Albaniei, Bosnia și Herțegovina și alte state europene ca urmare a utilizării forței în Kosovo, precum și a numărului alarmant al persoanelor dislocate în interiorul Kosovo și în alte zone ale Republicii Federale Iugoslavia” și adăugând estimarea Înaltului Comisariat pentru Refugiați al Națiunilor Unite conform căreia existau 50.000 de persoane „fără adăpost sau alte necesități de bază”; reafirmarea „dreptului tuturor refugiaților și a persoanelor strămutate de a se întoarce în siguranță la casele lor”.¹¹⁴ În octombrie 1998, Consiliul Nord-Atlantic a emis ordinele de declanșare a unei campanii aeriene.¹¹⁵ După eșecul negocierilor (Grupul de Contact îl expediase pe Richard Holbrooke la Belgrad, iar Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa trimisese o misiune de verificare, dar „după eșecul negocierilor de la Paris [...] forțele sârbe au început o nouă campanie de epurare etnică în Kosovo”¹¹⁶) guvernul britanic a afirmat că

La mijlocul anilor 1990, președintele (Milosević) era principalul jucător în războiul din Bosnia care a creat în limba noastră oribila expresie „epurare etnică”. Numai după trei ani de lupte în care un sfert de milion de oameni au fost uciși NATO a găsit în sfârșit tăria de a apela la forță. Acum putem observa exact același model al violenței etnice reluat în Kosovo [...] Nu putem permite ca aceeași tragedie să se repete în Kosovo.¹¹⁷

După Nicholas Wheeler, declarațiile liderilor americani și britanici „indică faptul că avem de-a face cu un caz unde factorul determinant al utilizării forței a fost convingerea [lor] că acesta era un război drept.”¹¹⁸ La 24 martie 1999, NATO a lansat atacuri aeriene împotriva Republicii Federale Iugoslavia. Secretarul General NATO Javier Solana a susținut că alianța militară a acționat din cauză că toate alternativele diplomatice eșuaseră, în vreme ce președintele Clinton evidenția faptul că „interesele SUA de a preveni potențiala extindere a războiului în cazul neluării măsurilor necesare, precum și preocupările umanitare au împins aliații să acționeze”, iar primul ministru britanic Tony Blair accentua „necesitatea de a proteja cetățenii albanezi-kosovari și

¹¹⁴ United Nations, *Security Council Resolution 1199*, (S/RES/1199), 23 septembrie 1998, disponibil la [<http://www.un.org/peace/kosovo/98sc1199.htm>], preluat în septembrie 2012.

¹¹⁵ Weiss; Hubert, *op. cit.*, p. 110.

¹¹⁶ Wheeler, *op. cit.*, pp. 261-264.

¹¹⁷ Declarație a fostului ministru de externe Robin Cook în Camera comunelor, citată în *ibidem*, p. 266.

¹¹⁸ Wheeler, *op. cit.*, p. 267.

argumenta că alegerea era între a face ceva și a nu face nimic.”¹¹⁹ Campania aeriană de 78 de zile a fost intens controversată și a fost denumită „război umanitar” sau „război aerian împotriva Belgradului” la vremea respectivă. În ciuda faptului că viza protejarea civililor,

bombardamentul a exacerbat inițial problemele umanitare. Epurarea etnică s-a intensificat în Kosovo. Înainte de bombardament, UNHCR [Înaltul Comisariat pentru refugiați al Națiunilor Unite] estima că existau peste 410.000 de etnici albanezi strămutați intern ca urmare a operațiunilor sârbe și încă 90.000 peste graniță. În câteva zile, erau deja 750.000 de refugiați în Albania și Macedonia, la care se adăugau 250.000 de persoane strămutate intern aflate la graniță. UNHCR pregătise planuri de rezervă pentru 100.000 de refugiați și a fost rapid copleșit.¹²⁰

Conform altor analize, „rezultatul umanitar pe termen scurt a fost unul negativ”, deoarece „atacurile aeriene nu au salvat vieți și au cauzat între 600 și 5000 de victime în rândul armatei sârbe, 400-600 decese ale civililor sârbi și un număr necunoscut (probabil mai mic) de morți în rândul civililor de etnie albaneză.”¹²¹ Alte voci sunt și mai critice:

Intervenția în sine a eșuat în scopul său de a preveni o catastrofă umanitară. Forțele sârbe au răspuns bombardamentelor intensificând dramatic atacurile asupra populației albaneze din Kosovo. Execuțiile aveau loc ca mijloace de „eliminare a rezistenței și demonstrare a costurilor rămânerii în Kosovo [...] Forțele lui Miloșević au alungat mai mult de 1,3 milioane de kosovari din casele lor, dintre care în jur de 740.000 au mers înspre statele învecinate Macedonia și Albania. Aproximativ 10.000 au fost uciși.”¹²²

¹¹⁹ Weiss; Hubert, *op. cit.*, p. 112.

¹²⁰ *Ibidem*, p. 113.

¹²¹ Taylor B. Seybolt, *Humanitarian Military Intervention. The Conditions for Success and Failure*, SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute): Oxford University Press, 2008, pp. 80 și 82.

¹²² Sara E. Davis; Luke Glanville, *Protecting the Displaced. Deepening the Responsibility to Protect*, Leiden, Boston: MartinusNijhoff Publishers, 2010, p. 116; v. și Independent Commission on Kosovo, *The Kosovo Report: Conflict, International Response, Lessons Learned*, Oxford: Oxford University Press, 2000.

De fapt, atacurile aeriene de la mare înălțime, chiar și atunci când țintesc obiectivele militare, nu pot să protejeze civilii de pe teren și au ca rezultat și mai multă violență, mai multe represalii și haos. În cazul Kosovo epurarea etnică, inițial considerată cauză dreaptă pentru intervenție, s-a intensificat și a ajuns să fie facilitată de strategia de bombardament a NATO.

Reiterăm un principiu operațional cheie al raportului CISS, și anume „acceptarea limitărilor, a caracterului incremental și *gradual al utilizării forței*, obiectivul fiind *protecția unei populații*, nu înfrângerea unui stat”; în acest caz, după cum susțin Wheeler și Bellamy, a fost „prea mult, prea repede.”¹²³ De asemenea, după cum afirmă Weiss și Hubert, „campania de bombardament a fost un exemplu de manual al teoriei escaladării și al tacticii militare cu risc scăzut bazată pe înaltă tehnologie” și chiar dacă

țintele inițiale erau militare [...] după o lună bombardamentul s-a extins la obiective cu un dublu rol, inclusiv rețele mass media și de alimentare cu energie. Războiul a pătruns, de asemenea, în teritoriul Republicii Federale Iugoslavia, incluzând bombardarea Belgradului. Mulți observatori sunt de părere că distrugerea infrastructurii Serbiei – spre exemplu, 70% dintre poduri și 100% din capacitatea de rafinare – și amenințarea cu forțele de teren au pus capăt războiului.¹²⁴

Strategia militară bazată pe atacuri aeriene a fost concepută după tragedia din Somalia și după șocul suferit de opinia publică din Statele Unite la vederea trupurilor mutilate ale soldaților americani târâte pe străzi. Deci, după cum remarcă Wheeler, aceasta exercită „o mare atracție asupra factorilor decizionali occidentali” deoarece „evită costurile și riscurile angajării trupelor terestre”; Campania aeriană a fost justificată deoarece „soldații întorcându-se acasă în saci de plastic ar fi erodat rapid sprijinul intern pentru acțiunea împotriva lui Milosević.” Totodată, axarea pe bombardamente putea însemna că „o demonstrație serioasă de forțe l-ar constrânge pe Milosević să renunțe după doar câteva zile de bombardamente.”¹²⁵

În cazul Kosovo a existat o inabilitate clară de a pune capăt atrocităților pe calea aerului. În principiu, în încercarea de a reconcilia presiunea internă pentru menajarea trupelor militare (și

¹²³ Wheeler; Bellamy, *op. cit.*, p. 566.

¹²⁴ Weiss; Hubert, *op. cit.*, p. 113.

¹²⁵ Wheeler, *op. cit.*, p. 268.

utilizarea, în consecință, a atacurilor aeriene) și prevenirea unui dezastru umanitar, cea mai bună soluție ar fi îmbinarea trupelor terestre cu campania aeriană. Wheeler a afirmat că evenimentele din Kosovo „reclamau nu doar forța aeriană ci și o implicare majoră a trupelor terestre”. James Pattison pledează în favoarea unor principii mai restrictive ale *jus in bello* plan extern și argumentează că

Comportamentul forțelor de intervenție ar [...] trebui să fie animat, la fel ca și al poliției naționale, de obiectivele protejării civililor și menținerii păcii [...] dacă trupele terestre ar fi fost trimise în Kosovo, misiunea nu ar fi fost de a purta război împotriva armatei sârbe într-o manieră convențională. Mai degrabă, aceasta ar fi constat în împiedicarea acelor forțe de la a trage în civilii kosovari și în prevenirea schimburilor de focuri între sârbi și miliția kosovară.¹²⁶

Nicholas Wheeler arată că până și generalul Wesley Clarke (comandantul NATO din timpul Operation Allied Force) recunoștea că „forța aeriană în sine nu poate stopa acțiunile paramilitare.”¹²⁷ De asemenea, el reiterează un element cheie al *jus in bello* și ridică o întrebare adecvată: „Din moment ce trecerea testului proporționalității este un criteriu definitoriu al unei intervenții umanitare legitime, a depășit nivelul de forță la care a apelat Alianța răul pe care a fost concepută să-l prevină și să-l corecteze?”¹²⁸ De asemenea, James Pattison a arătat că „utilizarea bombelor cu dispersie de către NATO și încrederea în bombardamentele aeriene a slăbit (poate chiar fatal) acreditarea umanitară a intervenției sale. În aceste condiții, se impune o concordanță între mijloace și rezultate: forțele de intervenție ar trebui să utilizeze mijloace umanitare atunci când încearcă să obțină rezultate umanitare.”¹²⁹ La vremea respectivă, numeroase voci au criticat refuzul NATO de a angaja forțe terestre; Înaltul Comisar al Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului (Mary Robinson) se întreba „dacă NATO a avut suficiente scrupule în alegerea țintelor” și Nicholas Wheeler susținea că „insistența [încăpățânată] asupra campaniei aeriene reflecta în opinia ei o lipsă a curajului moral din partea guvernelor NATO de a-și pune personalul în pericol

¹²⁶ Pattison, *op. cit.*, p. 106.

¹²⁷ Wheeler, *op. cit.*, p. 270.

¹²⁸ *Ibidem*, p. 82.

¹²⁹ Pattison, *op. cit.*, p. 107.

în scopul apărării valorilor pentru care pretindeau că luptă.”¹³⁰Un alt principiu operațional central accentuat de către CISS este: „Regulile angajării în conflict care se potrivesc conceptului operațional [...] reflectă principiul proporționalității; și implică o adeziune totală la dreptul internațional umanitar.” După campania de bombardamente, liderii Alianței s-au obligat să îi ajute pe toți refugiații să se întoarcă la casele lor și un protectorat internațional a fost înființat pentru a stabiliza Kosovo, dar în timpul *intervenției umanitare cu apel la forță* aceasta a fost prea puțin o prioritate a strategiei militare. După cum concluzionează în mod tranșant Wheeler

NATO ar fi putut reduce riscul victimelor în rândul civililor dacă ar fi cerut piloților săi să zboare la joasă altitudine, întrucât aceasta ar fi îmbunătățit capacitatea lor de a distinge țintele. Reticența NATO de a bombarda de la joasă altitudine reflecta îngrijorarea nu doar pentru siguranța propriului echipaj aerian, ci și pentru pierderea aeronavelor și, prin aceasta, a sustenabilității campaniei aeriene.¹³¹

Intervenția în Libia

Tensiunile violente din Libia au apărut ca o *fațetă* a ceea ce mai târziu a devenit cunoscut ca Primăvara Arabă, și anume o contestare puternică a regimurilor, tulburări civile și mișcarea revoluționară ce s-a extins în Orientul Mijlociu și nordul Africii la începutul anului 2011. În cazul Libiei, protestatarii s-au mobilizat împotriva Colonelului Gaddafi, care, sprijinit fiind de către cercul său de apropiați și utilizând forța militară împotriva rebelilor, a reacționat în mod brutal în încercarea sa de a reprimă insurgența; în consecință, situația s-a deteriorat dramatic.

Comunitatea internațională urmărea cu trepidație evenimentele din Libia, iar empatia față de suferințele libienilor nevinovați era considerabilă. În același timp, conform unui articol din *Foreign Affairs*, „rebelii libieni [...] au refuzat ceea ce ar fi fost cel mai eficient ajutor extern: trupe terestre străine”¹³². Jalonul care demonstrează că „lumea a devenit mai dedicată protecției civililor” a fost reflectat prin faptul că cele două rezoluții ale Consiliului de Securitate ONU cu privire la Libia „au fost adoptate cu o viteză fără precedent și fără niciun vot divergent.”¹³³ Rezoluția 1970

¹³⁰ Wheeler, *op. cit.*, p. 272.

¹³¹ *Ibidem*.

¹³² Jon Western; Joshua S. Goldstein, “Humanitarian Intervention Comes of Age. Lessons From Somalia to Libya”, *Foreign Affairs*, Vol. 90, No. 6, November/December 2011, p. 54.

¹³³ *Ibidem*, p. 55.

își „exprimase disponibilitatea de a avea în vedere luarea unor măsuri adiționale potrivite, în funcție de necesitate, pentru a facilita și susține întoarcerea agențiilor umanitare”¹³⁴, pe când în cazul Rezoluției 1973, emisă pe 17 martie 2011, „zece state au votat pentru, inclusiv membrii permanenți Franța, Marea Britanie și Statele Unite. Niciun membru nu a votat împotriva. Brazilia, China, Germania, India și Rusia s-au abținut.”¹³⁵ Rezoluția 1973

Exprimând o acută îngrijorare din pricina situației aflate în continuă deteriorare, a escaladării violenței și a numărului crescut de victime civile, [...]

Condamnând violările masive și sistematice ale drepturilor omului, incluzând detenții arbitrare, dispariții forțate, tortură și execuții sumare, [...]

Exprimându-și determinarea de a asigura protecția civililor și a zonelor populate de civili, deplasarea rapidă și neîngrădită a asistenței umanitare și siguranța personalului umanitar [...]

Acționând sub acoperirea Capitolului VII al Cartei Națiunilor Unite,

1. *Cere încheierea imediată a unui acord de încetare a focului și sfârșitul complet al violenței și al tuturor atacurilor și abuzurilor împotriva civililor;*
2. *Accentuează necesitatea de a intensifica eforturile pentru găsirea unei soluții la criză care să răspundă doleanțelor legitime ale poporului libian [...]*
3. *Cereca autoritățile libiene să-și respecte obligațiile ce decurg din dreptul internațional, inclusiv dreptul internațional umanitar, din legile asupra drepturilor omului și a refugiaților și să ia toate măsurile de protejare a civililor și de satisfacere a nevoilor lor de bază și să asigure deplasarea rapidă și neîngrădită a asistenței umanitare;*¹³⁶

Prin urmare, statele membre ONU au inițiat acțiunea militară pe 19 martie sub coordonarea SUA, iar obiectivul operațional cheie a fost determinarea forțelor lui Gaddafi să părăsească orașul Benghazi. Un alt element cheie al intervenției a fost axat pe următoarea logică

¹³⁴ United Nations, *Security Council Resolution 1973*, (S/RES/1973), 2011, disponibil la [<http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Libya%20S%20RES%201973.pdf>], preluat în octombrie 2012.

¹³⁵ Human Rights Watch, *Unacknowledged Deaths. Civilian Casualties in NATO's Air Campaign in Libya*, USA: Human Rights Watch, May 2012, p. 19.

¹³⁶ UNSC Resolution 1973, *op. cit.*, pp. 1-3.

umanitară: crearea unei *zone de interdicție a traficului aerian (no fly zone)* și *protejarea civililor*, autorizând statele membre ONU să utilizeze „toate măsurile necesare” în acest scop.¹³⁷ Intervenția a generat ecouri optimiste, de tipul celor exprimate în *Foreign Affairs*

Intervenția a îndeplinit obiectivul primar al Rezoluției 1973. A salvat viețile civililor oprind un măcel iminent în Benghazi, stopând asediul orașului Misratah și forțând tancurile și unitățile de artilerie ale lui Gaddafi să stea în defensivă în loc să comită atrocități.¹³⁸

Ea a fost totodată întâmpinată cu scepticism, după cum reiese din formularea lui Mary Kaldor:

Există o diferență între război și intervenția umanitară, sau, cum îmi place mie să o numesc, intervenția pentru securitatea umană. Prezentele atacuri în Libia, la fel ca și loviturile aeriene asupra Iugoslaviei din 1999, sunt intenționate în scopuri umanitare și pentru protecția civililor dar mijloacele sunt cele ale războiului. Cu siguranță Rezoluția 1973 a Consiliului de Securitate ONU a fost o realizare uriașă atinsă exact la timp pentru a preveni invazia orașului Benghazi de către forțele lui Gaddafi. [...] Dar sunt atacurile militare pe cale aeriană mijloace adecvate?¹³⁹

Interesul nostru conduce înspre *jus in bello* și respectul pentru dreptul internațional umanitar în timpul intervenției. În consecință, vom încerca să sondăm câteva opinii divergente asupra acestei problematici. Conform NATO, „eforturile sale au mers dincolo de exigențele dreptului internațional umanitar” (conform unui Raport al Human Rights Watch) și aserțiunea sa este că „nicio țintă nu a fost aprobată sau atacată dacă aveam vreun motiv să credem că civilii vor fi în pericol.”¹⁴⁰ Conform aceluiași raport,

¹³⁷ Vezi textul Rezoluției, pp. 2-3; Human Rights Watch, *Unacknowledged Deaths*, p. 19, și Landen Garland, *2011 Libyan Civil War*, Delhi: White Word Publications, 2012.

¹³⁸ Western; Goldstein, *op. cit.*, p. 57.

¹³⁹ Mary Kaldor, “Libya: war or humanitarian intervention?”, *OpenDemocracy*, 29 March 2011, p. 1 [<http://www.opendemocracy.net>], preluat în 6 octombrie 2012.

¹⁴⁰ Human Rights Watch, *Unacknowledged Deaths*, p. 23.

NATO a oferit mai multe detalii asupra operațiunilor sale din Libia Comisiei de Anchetă a ONU [și] a prezentat pașii pe care a spus că i-a luat pentru protejarea civililor, concluzionând că metodele NATO de țintire și atac au fost „atât de bine concepute și cu succes implementate pentru a preveni victimele civile pe cât era omeneste și tehnic posibil.” Aceste metode au inclus un proces riguros de analiză a țintelor pre-planificate și dinamice și utilizarea exclusivă a armelor de mare precizie.¹⁴¹

Pledoaria împotriva atacurilor aeriene a fost reluată de către Kaldor care avertiza în privința potențialelor riscuri, mai ales asupra faptului că „oamenii sunt omorâți – majoritatea soldați precum cei aflați pe drumul spre Benghazi, dar și exact acele persoane care ar trebui să fie protejate – și anume civilii, oricât de precise ar încerca să fie forțele occidentale.”¹⁴² Amnesty International a declarat că unii dintre delegații săi „au vizitat mai multe locații ale atacurilor aeriene NATO [...] unde fuseseră raportate victime civile” și ulterior

a documentat un total de 55 de civili ale căror nume erau cunoscute, inclusiv 16 copii și 14 femei, care au fost uciși în atacuri aeriene în Tripoli (5), Zlitan (3), Majer (34) Sirte (9) și Brega (4). Douăzeci de alți civili ar fi fost uciși în atacuri NATO în Brega (2), Surman (13) și Bani Walid (5) conform relatărilor experților ONU, ale ONG-urilor internaționale și ale jurnaliștilor care au desfășurat, de asemenea, investigații la locurile faptelor.¹⁴³

Forțele NATO (conduse de către francezi și britanici, cu suficient sprijin din partea Statelor Unite) „au lansat mii de atacuri aeriene asupra obiectivelor guvernamentale în timpul conflictului, dintre care unele au ucis civili”, susține o investigație a Human Rights Watch, iar „numărul deceselor civile părea a fi mult mai scăzut decât pretindea guvernul Gaddafi, dar mai ridicat decât cel recunoscut de către NATO.”¹⁴⁴

¹⁴¹ *Ibidem.*

¹⁴² Kaldor, *op. cit.*, p. 1.

¹⁴³ Amnesty International, *The Forgotten Victims of NATO Strikes*, UK: Amnesty International Publications, 2012, p. 6.

¹⁴⁴ Human Rights Watch, *World Report (2012 – events of 2011)*, Human Rights Watch, May 2012, p. 600.

Amnesty International afirmă de asemenea că „o mulțime de civili au fost uciși în case particulare din zone rezidențiale și rurale unde Amnesty International, experți ai ONU, alte ONG-uri internaționale și jurnaliștii nu descoperiseră dovezi ale unor obiective militare în locațiile atacurilor la momentul acestora din urmă.”¹⁴⁵

Conform tuturor dovezilor indicate, metodele NATO de alegere a țintelor și de desfășurare a atacurilor au fost concepute de așa manieră încât să corecteze erorile din 1999. Susținem că această scurtă analiză comparativă a celor două intervenții furnizează destule date pentru a sprijini ideea unei preocupări crescânde pentru *jus in bello* în timpul intervenției militare.

V. Concluzii

Punctul nostru de vedere este că pledoaria solidaristă pentru intervenția umanitară a dobândit o considerabilă consistență în ultimii ani și este convingerea noastră că norma *responsabilității de a proteja* este un punct de reper. În legătură cu interdicțiile ce izvorăsc din Articolul 2(4) al Cartei ONU, susținem că în perioada imediat următoare celui de-Al Doilea Război Mondial (cu imagini terifiante ale victimelor Holocaustului și cu memoria recentă a atât de multor victime nevinovate), autorii Cartei nu au încercat doar să interzică războiul inter-statal, (sau să prevină un alt război total), ci s-au axat și pe tentativa de a evita în viitor atacuri masive asupra anumitor segmente ale populației, de la familia civilă până la umanitate în general. Prin urmare, nu urmărim strict litera prevederilor articolului și susținem argumentul solidarist conform căruia acesta doar reglementează utilizarea forței: nici nu o interzice complet, nici nu o expune abuzurilor. Un raționament constructivist în literatura din domeniul relațiilor internaționale ar putea fi clădit pornind de la următoarea ipoteză: normele sunt construite, la fel și concepte precum drepturile omului, intervenția umanitară, dreptul/datoria/responsabilitatea de a interveni sau proteja, suveranitatea și așa mai departe. Dacă ele nu sunt date, nu sunt împietrite, ci sunt create prin interacțiunea statelor, deliberările internaționale și practicile din politica mondială, rezultă că ele sunt predispuse la a fi revizuite, (re)interpretate, alterate sau întărite. Cu privire la măsura în care există printre state o internalizare a principiilor *jus in bello* (care este apoi materializată în acțiunile lor), susținem că intervenția din Libia a încercat să acorde mai multă atenție securității umane decât cea din Kosovo. Aceasta nu înseamnă că ea nu este puternic controversată; mai curând, susținem

¹⁴⁵ Amnesty International, *The Forgotten Victims of NATO Strikes*, p. 7. See also lists with “Casualties of the 2011 Libyan Civil War”, in Landen Garland, *2011 Libyan Civil War*, Delhi: White Word Publications, 2012.

că există o preocupare crescândă pentru victimele colaterale. Chiar și faptul că factorii de decizie și comandanții sunt dedicați protecției civililor și gata să își dovedească respectul pentru aceasta înseamnă că o evoluție pozitivă este în curs la începutul secolului al XXI-lea.

Bibliografie:

1. Amnesty International (2012), *Libya: Rule of Law or Rule of Militias?*, UK: Amnesty International Publications
2. Amnesty International (2012), *The Forgotten Victims of NATO Strikes*, UK: Amnesty International Publications
3. Annan, Kofi A. (2000), *We the Peoples: The Role of the United Nations in the twenty-first century*, Report of the Secretary-General, The Millennium Assembly of the United Nations, [<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan000923.pdf>]
4. Barnett, Michael (2003), "What is the future of humanitarianism", *Global Governance*, vol. 9, no. 3, pp. 170-191
5. *Brahimi Report* (2000), [<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/594/70/PDF/N0059470.pdf?OpenElement>], retrieved on 10th of September 2012
6. Brown, Chris (2001), "Human rights", in Jon Baylis; Steve Smith (eds.), *The Globalization of World Politics*, Oxford: Oxford University Press, pp. 599-614
7. Boutros-Ghali, Boutros (1992), *An Agenda for Peace*, [http://www.unrol.org/files/A_47_277.pdf], retrieved on 10th of September 2012
8. Boutros-Ghali, Boutros (1995), *Supplement to An Agenda for Peace* [<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/080/95/PDF/N9508095.pdf?OpenElement>], retrieved on 10th of September 2012
9. Buchanan, Allen (2003), "Reforming the international law of humanitarian intervention", in J. L. Holzgrefe; Robert O. Keohane, *Humanitarian Intervention. Ethical, Legal, and Political Dilemmas*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 130-173
10. Byers, Michael; Simon Chesterman (2003), "Changing the rules about the rules? Unilateral humanitarian intervention and the future of international law", J. L. Holzgrefe; Robert O.

- Keohane, *Humanitarian Intervention. Ethical, Legal, and Political Dilemmas*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 177-203.
11. Carey, Henry F. (2001), "U.S. Domestic Politics and the Emerging Humanitarian Intervention Policy: Haiti, Bosnia, and Kosovo", *World Affairs*, vol. 164, 2, Fall 2001, pp. 72-82
 12. Daalder, Ivo H.; Michael E. O'Hanlon (1999), "Unlearning the Lessons of Kosovo", *Foreign Policy*, no. 116, Fall 1999, pp. 128-140
 13. Davis, Sara E.; Luke Glanville (2010), *Protecting the Displaced. Deepening the Responsibility to Protect*, Leiden, Boston: MartinusNijhoff Publishers
 14. De JongeOudraat, Chantal (2000), "Humanitarian Intervention: The Lessons Learned", *Current History*, Dec. (00/641), pp. 419-429
 15. DiPrizio, Robert C. (2002), *Armed Humanitarians. U.S. Interventions from Northern Iraq to Kosovo*, Baltimore&London: The Johns Hopkins University Press
 16. Dunne, Tim (1998), *Inventing International Society. A History of the English School*, New York: St. Martin's Press
 17. Elshtain, Jean Bethke (2001), "The Third Annual Grotius Lecture: Just War and Humanitarian Intervention", *American Society of International Law. Proceedings of the Annual Meeting*, pp. 1-12
 18. Evans, Gareth (2008), *The Responsibility to Protect. Ending mass atrocity crimes once and for all*, Washington DC: Brookings Institution Press
 19. Farer, Tom J. (2003), "Humanitarian intervention before and after 9/11: legality and legitimacy", in J. L. Holzgrefe; Robert O. Keohane, *Humanitarian Intervention. Ethical, Legal, and Political Dilemmas*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 53-89
 20. Forsythe, David P. (2005), *The Humanitarians. The International Committee of the Red Cross*, Cambridge: Cambridge University Press
 21. Garland, Landen (2012), *2011 Libyan Civil War*, Delhi: White Word Publications, 2012
 22. Grotius, Hugo (2001), *On the Law of War and Peace*, (translated from the original Latin *De Jure Belli ac Pacis* and slightly abridged by A. C. Campbell), Kitchener: Batoche Books
 23. Harriss, John (1995), "Introduction: a time of troubles – problems of international humanitarian assistance in the 1990's", in John Harriss (ed.), *The Politics of Humanitarian Intervention*, London and New York: Pinter

24. Holliday, Ian (2003), "Ethics of Intervention: Just War and the Challenge of the 21st Century", *International Relations*, vol. 17(2), pp. 115-133
25. Holzgrefe, J. L. (2003), "The humanitarian intervention debate", in J. L. Holzgrefe; Robert O. Keohane, *Humanitarian Intervention. Ethical, Legal, and Political Dilemmas*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 15-52
26. Human Rights Watch (2012), *Unacknowledged Deaths. Civilian Casualties in NATO's Air Campaign in Libya*, USA: Human Rights Watch, May 2012
27. Human Rights Watch, *World Report (2012 – events of 2011)*, Human Rights Watch, May 2012
28. International Commission on Intervention and State Sovereignty (2001), *The Responsibility to Protect*, Ottawa: International Development Research Centre
29. Kaldor, Mary (2011), "Libya: war or humanitarian intervention?", *OpenDemocracy*, 29 March 2011 [<http://www.opendemocracy.net>], retrieved 6th of October 2012
30. Keohane, Robert O. (2003), "Introduction", in J. L. Holzgrefe; Robert O. Keohane, *Humanitarian Intervention. Ethical, Legal, and Political Dilemmas*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 1-11
31. Meron, Theodore (1991), "Common Rights of Mankind in Gentili, Grotius and Suarez", *American Society of International Law*, vol. 85, no. 1, January, pp. 110-116
32. Mertus, Julie (2001), "Legitimizing the Use of Force in Kosovo", *Ethics and International Affairs*, vol. 15, no.1, pp. 133-150
33. Nye Jr., Joseph S. (1999), "Redefining the National Interest", *Foreign Affairs*, 78, pp. 22-35
34. Orend, Brian (2005), "War", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, available at [<http://plato.stanford.edu/archives/win2005/entries/war/>], retrieved in October 2012.
35. Orend, Brian (2005), *War*, [<http://plato.stanford.edu/entries/war/>], retrieved in October 2012.
36. Pattison, James (2010), *Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect*, Oxford: Oxford University Press
37. Roth, Kenneth (2004), "Setting the Standard. Justifying Humanitarian Intervention", *Harvard International Review*, vol. 26, 1, Spring 2004, pp. 58-62

38. Sanderson, John (2002), "The Changing Face of Peace Operations: A View from the Field", *Journal of International Affairs*, vol. 55, Spring 2002, pp. 277-288
39. Seybolt, Taylor B. (2008), *Humanitarian Military Intervention. The Conditions for Success and Failure*, SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute): Oxford University Press
40. Stromseth, Jane (2003), "Rethinking humanitarian intervention: the case for incremental change", in J. L. Holzgrefe; Robert O. Keohane, *Humanitarian Intervention. Ethical, Legal, and Political Dilemmas*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 232-272
41. Taylor, Paul, (2001), "The United Nations and international order", in Jon Baylis; Steve Smith (eds.), *The Globalization of World Politics*, Oxford: Oxford University Press, pp. 331-355
42. Téson, Fernando R. (2003), "The liberal case for humanitarian intervention", in J. L. Holzgrefe; Robert O. Keohane, *Humanitarian Intervention. Ethical, Legal, and Political Dilemmas*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 93-129
43. Tomes, Robert (2000), "Operation Allied Force and the Legal Basis for Humanitarian Interventions", *Parameters*, vol. 30, Spring, pp. 38-50
44. United Nations, *Security Council Resolution 1973*, (S/RES/1973), March 2011, available at
[<http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Libya%20S%20RES%201973.pdf>], retrieved in October 2012
45. United Nations, *Security Council Resolution 1199*, (S/RES/1199), 23 September 1998 available at
[<http://www.un.org/peace/kosovo/98sc1199.htm>], retrieved in September 2012.
46. Vincent, R. J. (1974), *Nonintervention and International Order*, Princeton: Princeton University Press, 1974
47. Walzer, Michael (2000), "The Politics of Rescue", *Social Research*, vol. 62, no. 1, Spring
48. Walzer, Michael (2006), *Just and Unjust Wars. A Moral Argument with Historical Illustrations*, 4th edition, New York: Basic Books
49. Wedgwood, Ruth (1999), "NATO's Campaign in Yugoslavia", *The American Journal of International Law*, October, vol. 93, pp. 828-834

50. Weiss, Thomas G. (2007), *Humanitarian Intervention. Ideas in Action*, Cambridge UK: Polity Press
51. Weiss, Thomas G.; Don Hubert (2001), *The Responsibility to Protect: Supplementary Volume to the Report of ICISS*, Ottawa: International Development Research Center
52. Welsh, Jennifer M. (2002), "From Right to Responsibility: Humanitarian Intervention and International Society", *Global Governance*, Oct.-Dec. (8/4), pp. 503-521
53. Western, Jon; Joshua S. Goldstein (2011), "Humanitarian Intervention Comes of Age. Lessons From Somalia to Libya", *Foreign Affairs*, Vol. 90, No. 6, November/December 2011
54. Wheeler, Nicholas J. (2002), *Saving Strangers*, Oxford: Oxford University Press
55. Wheeler, Nicholas J.; Alex J. Bellamy (2005), "Humanitarian intervention and world politics", in Jon Baylis; Steve Smith (eds.), *The Globalization of World Politics*, Oxford: Oxford University Press, pp. 555-578